

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук

Кафедра історії
Кваліфікаційна робота
Освітній ступінь – магістр

На тему:

«Зовнішня політика Великої Британії під час Східної кризи (1840–1841) на
шпальтах газети “Morning Chronicle”»

Виконав: студент 2-го року навчання
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньо-наукової програми «Історія»

Пецюх Богдан Ігорович

Науковий керівник: Григор'єва Т.Ю,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії НаУКМА

Рецензент: Питльована Л. Ю кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії УКУ

Кваліфікаційна робота

захищена з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«___» _____ 2024 р.

Київ -2024

Декларація академічної доброчесності

Студента НаУКМА

Я, Пецюх Богдан Ігорович 2 р.н. навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: bohdan.petsiukh@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему «Зовнішня політика Великої Британії під час Східної кризи (1840–1841) на шпальтах газети “Morning Chronicle”»

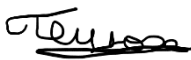
відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами

3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлена;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи StrikePlagiarism.

- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Дата та підпис студента/ки 22.05.2024

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної/магістерської роботи

Тема: «Зовнішня політика Великої Британії під час Східної кризи (1840–1841) на шпальтах газети “Morning Chronicle”»

Автор: студент 2-го р. н. другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія»

Науковий керівник: Григор'єва Т.Ю, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії НаУКМА

Захищена: " __ " _____ 2024 р.

Короткий зміст роботи:

У магістерській роботі досліджується висвітлення зовнішньої політики Великої Британії на шпальтах газети «Morning Chronicle» протягом Східної кризи 1840 – 1841 років. Відповідно до цього було досліджено та висвітлено зміни у Британії протягом перших десятиліть XIX століття. Завдяки цьому вийшло показати у яких умовах зароджувалась преса і які саме зміни зазнало британське суспільство у ті часи. Також у рамках магістерської роботи було висвітлено зовнішню політику Британії у зазначений період. Показано, як змінювались погляди тодішнього міністра зовнішніх справ лорда Генрі Пальмерстона. Вийшло показати його головні успіхи та невдачі і як він зрозумів важливість збереження Османської імперії у рамках підтримки миру та балансу сил у Європі. Окремо висвітлено головна критика політики Британії, а також хто найбільше і найактивніше критикував британську позицію. Одночасно із цим висвітлено стратегії захисту зовнішньої політики Британії та лорда Пальмерстона, які були використані «Morning Chronicle».

Зміст

Вступ	2
Розділ 1. Преса в Об'єднаному королівстві на початку XIX століття.	5
Розділ 2. Політика Об'єднаного королівства протягом 1830 – х років	14
<i>2.1 Перші роки перебування лорда Пальмерстона на посаді міністра зовнішніх справ Великобританії</i>	14
<i>2.2 Зовнішня політика Британії у другій половині 1830 – х років.</i>	18
Розділ 3. Зовнішня політика лорда Пальмерстона під час Східної кризи на шпальтах газети «Morning Chronicle»	33
<i>3.1 Реакція на підписання Лондонського договору і критика зовнішньополітичної позиції Британії.</i>	33
<i>3.2 Основні аргументи захисту британської позиції та реакція на початок бойових дій у Сирії.</i>	39
<i>3.3. Висвітлення змін у Франції як частина стратегії пояснення політики Британії.</i>	58
Висновки	63
Список джерел та літератури	66
Подяки	68

Вступ

Хоча ХІХ століття продовжує перебувати у центрі уваги істориків, особливо його друга половина, є теми, які досі залишаються на маргінесі наукових досліджень. Прикладом цього може служити вивчення преси протягом цього століття. Дуже часто її оминають під час вивчення зовнішньої політики. Це призводить до того, що історики не приділяють достатньо увагу медійної політики на шпальтах газети. Таким чином взаємодія між політиками та пресою і їхній вплив на формування суспільної думки не знаходить свого належного висвітлення. Все це формує **актуальність** цієї роботи.

Найновіша **історіографія**, яка стосується висвітлених у роботі тем, представлена наступними працями:

Прикладом праці, яка зосереджується на Східній кризі 1840 – 1841 років та політиці великих держав є «Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century» авторства Джеймса Річардсона. У ній автор намагається через історичні приклади простежити та зрозуміти політику держав у вирішенні міжнародних криз, і чому деякі з цих криз призвели до війни, а деякі вийшло вирішити більш мирним шляхом. Цінність цієї праці ще у тому, що автор активно застосовує міждисциплінарний підхід із залученням інструментів та теорій зі сфери міжнародних відносин.

Наступною є праця Мирослава Шедеві «Metternich, the Great Powers and the Eastern Question». У ній автор досліджує всі близькосхідні кризи, починаючи з Грецької кризи та закінчуючи 1848 роком. У центрі його уваги перебуває ставлення до них канцлера Австрійської імперії Клеменса фон Меттерніха і його спроби вирішити їх. Також важливою є його ж праця «Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question». Вона також побудована на великому архівному та джерельному ґрунті. Її основна відмінність від минулої у тому, що автор акцентує увагу на Східній кризі 1840 – 1841 років, а також її впливу на ситуацію в Європі. Він приділив увагу меншим державам контенту таким як німецькі та італійські держави, а також спричиненої цією кризою іншої кризи – Рейнській.

Для висвітлення політики Британії в досліджуваний період знаковою стала робота Девіда Брауна «Palmerston: a biography». У ній автор досліджує все життя британського політика лорда Генрі Пальмерстона. Для висвітлення його життєвих перепитій автор активно залучає особисте листування політика. Девід Браун активно протягом всієї книжки показує його погляди та ставлення до різних подій, а також його формування та становлення як людини та політика.

Вартою уваги є історична праця «The Rise and Fall of Liberal Government in Victorian Britain», авторства Джонатана Перрі. У ній автор показує розвиток та зміни ліберальної ідеї у політичному житті Британії. Звертається увага на політичних діячів і теоретиків, які відіграли ключову роль у цьому питанні. Дана книжка також звертає уваги на соціальні зміни у країні завдяки яким преса змогла зайняти важливе місце у житті великої кількості британців.

Об'єктом роботи є представлення Східної кризи у британській пресі.

Предметом є висвітлення зовнішньої політики у газеті «Morning Chronicle» протягом Східної кризи.

Метою дослідження є показати зміни у висвітленні зовнішньої політики Британії.

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**:

- Охарактеризувати зміни у характері преси на початку XIX століття у Сполученому Королівстві;
- Окреслити зовнішню політику Британії протягом 1830 – х років;
- Охарактеризувати висвітлення британської політики на шпальтах «Morning Chronicle».

Хронологічні межі роботи охоплюють липень – грудень 1840 року. Нижня межа зумовлена першими згадками про підписання Лондонського договору, а верхня зумовлена тим, коли читачі газети дізнались про прийняття правителем Єгипту Мухаммедом Алі умов цього договору.

Територіальні межі охоплюють територію розповсюдження газети «Morning Chronicle».

Методологічною основою дослідження стало звернення до загальнонаукових методів критичного та структурного синтезу та аналізу.

Структура дипломної роботи була зумовлена метою та завданнями, які постали під час її написання. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

Апробація результатів дослідження

Проміжні результати дослідження були представлені на двох міжнародних історичних конференціях. Перша представляла з себе міжнародний історичний семінар «Великобританія у світовій та українській історії» (29 березня 2024 року), де автор виступив із доповіддю «Політика Об'єднаного Королівства під час Східної кризи 1840 – 1841 років». Автор виступив із доповіддю «Історіографія Східної кризи 1840–1841 рр.» на міжнародній конференції молодих дослідників «Досліджуючи минуле. Методологічний інструментарій та джерела історика» (03 – 04 квітня 2024 року).

Розділ 1. Преса в Об'єднаному королівстві на початку ХІХ століття.

Віги були заручниками ліберальної ідеології (або ідеологія вігів як тоді називали представників цієї партії), а також були в'язнями власних уявлень. Вони вірили у важливість загальної думки. Вони вміли адаптуватись і прислухатись до найменших ознак небезпеки, якщо така виникала. В першій половині ХІХ століття найбільш впливові представники вігів вірили в ідею прогресу людства, гармонії миру та процвітання. Всього цього можна було досягнути лише через розповсюдження знань і збільшенню рівня грамотності серед населення. Газети ставали інструментом розвідки серед народу. Віги розуміли, що з'являється та стрімко розвивається “четверта влада” завдяки технологічному розвитку вони мусли бути готовими пристосовуватись до змін.¹

Для кращого розуміння суті лібералізму в Британії першої половини ХІХ століття варто звернутись до ідей Джорджа Каннінга. Він був старожилом британської політики, будучи більше ніж 20 років у вищих ешелонах влади. Він побудував свою кар'єру на тому, що говорив від імені «народу» і виступав проти влади олігархічних груп, відстоював інтереси бізнесу та торговців, наполягав на зменшенні податків і зборів. Його вважають одним із перших британських посадовців високого рангу, хто зрозумів важливість газет і яку користь вони несуть для політиків. Для Каннінга преса була можливістю використати «публічний вплив» на те, щоб зменшити вплив олігархії.²

У зовнішній політиці Каннінг стояв за скасування рабства тому активно підтримував створене у 1823 році «Спільноти проти рабства». Також був серед тих, хто досягнув визнання Британією незалежності трьох перших колишніх колоній Іспанії.³

Найважливішим фактором для Каннінга та його послідовників було уявлення про всемогутність людського генія, який зможе досягнути будь – яких вершин. Вони просували ідею, що держава може досягнути найвищих висот, якщо буде

---

¹ Wasson E. A. The Whigs and the Press, 1800-50. Parliamentary History. Volume 25. Part 1, 2006. P. 68-69

² Jonathan P. Parry. The Rise and Fall of Liberal Government in Victorian Britain. New Haven, 1993. P. 39 – 40.

³ Ibid. P. 40.

прислухатись та використовувати суспільну підтримку.⁴ Відтак, очікувалося, що преса може допомогти здобути таку суспільну підтримку.

Разом з тим, станом на початок XIX ст. розвиток преси сягнув небачених до того часу масштабів. Завдяки технологічним досягненням було зменшено ціну на папір та на друк, що уможливило виготовлення та розповсюдження більшої кількості друкованих матеріалів – у першу чергу газет. До 1830 року кожен британець міг мати доступ до тієї чи іншої газети.⁵ Відтак, газетярі ставали новою силою в країні, з якою треба було рахуватись.

У той час були популярні дві форми власності газетного бізнесу. Перша форма – це синдикати з декількома власникам. Друга форма – це індивідуальна власність або невеликі партнерства. Протягом початку XIX століття найбільш популярною формою ведення газетної справи ставав сімейний бізнес. Найяскравіший приклад такої форми володіння вважається історія з газетою «The Times». Її історія з моменту заснування у 1785 році була пов'язана з Джоном Уолтером та його синами. Вони змогли зробити зі своєї сімейної справи успішний приклад ефективного видавничого бізнесу. Звісно, що з часом газета «The Times» розширила свою абонентську базу, проте її успіхи продовжували бути тісно переплетені із лідерством представників сім'ї Уолтерів. Сімейний бізнес був найбільш поширеною характеристикою саме серед провінційних газет протягом 1820 – х років. З розвитком газет їхні акції привернули до себе увагу біржовиків. Лондонська преса до середини XIX століття активно почала використовувати для фінансування своєї діяльності незалежний капітал.⁶

Паралельно на початку XIX століття відбувалося активне розростання передмість англійських міст. Стрімкий ріст числа міського населення спричиняв і ріст числа газетних споживачів, адже саме містяни ставали головними споживачами газет. Саме їх співвідносили із явищем «середнього класу», яке

---

⁴ Jonathan P. Parry. *The Rise and Fall of Liberal Government in Victorian Britain*. New Haven, 1993. P. 43.

⁵ *Ibid.* P. 2-3.

⁶ *The Edinburgh History of the British and Irish Press, Volume 2 Expansion and Evolution, 1800–1900* / Edited by David Finkelstein. Edinburgh, 2020. P. 43.

продукувало суспільну думку. Протягом 1780 до 1830 років Англія мала 150 провінційних газет.⁷

Індустріалізація та війни на континенті протягом початку XIX століття стали причиною подальшого розвитку і збільшення ваги «публічної думки». Іншою вагомою причиною був різкий ріст населення Британських островів. Лише у проміжку від 1801 до 1821 року населення зросло на 33%. Такий ріст спровокував проблеми з отриманням житла, роботою та навіть проблему з доступом до їжі, оскільки шляхи сполучення не витримували нові навантаження. Такий ріст населення, а також той факт, що закріпилось уявлення про потребу у навчанні дітей призводив до збільшення учнів у школах. Так, у недільних школах, які активно розвивались у Англії з 1780 – х років, на 1801 рік навчалось 206 000 дітей, а вже на 1833 рік 1 363 000 дітей віком від 5 до 15 років.⁸

Важливою рисою «середнього класу» вважалась участь у різноманітних організаціях. Вже на 1821 рік сумарно було відкрито 6 500 бібліотек та клубів, де у людей був доступ до друкованої продукції. Різноманітні філософські та читацькі суспільства того часу об'єднували у собі музеї та аудиторії для обговорення різноманітних явищ та бібліотек.⁹

До 1812 року ранкові щоденні газети друкувались лише у Лондоні. «Carrick's Morning Post» стала першою газетою, яка вийшла за межами столиці, в Ірландії в Дубліні. Головними газетами такого типу були «The Times» 4 800 друкованих примірників, «Morning Post» 4 500 примірників та «Morning Chronicle» 3 000 примірників. Більш популярними на початку XIX століття були вечірні газети. Вони друкувались два чи три рази на тиждень. Щотижневики виходили друком у 62 містах Англії та Шотландії. Їх друкували у друкарнях, поєднуючи їх виготовлення з іншою роботою. До 1836 року існувала проблема високого гербового збору. Через це газетне життя у Великобританії було розділеним навпіл. Половину від всієї маси газет, які виходили станом на 1830 рік складали

---

⁷ Jonathan P. Parry. *The Rise and Fall of Liberal Government in Victorian Britain*. New Haven, 1993. P. 28.

⁸ Ibid. P. 29 – 30.

⁹ Jonathan P. Parry. *The Rise and Fall of Liberal Government in Victorian Britain*. New Haven, 1993. P. 29.

неліцензовані газети. Після зниження гербового збору до одного пенні Британія побачила короткотривале підняття радикальних офіційних видань заснованих на чартистській ідеології. Преса такого характеру занепала лише протягом початку 1840 – х років, коли рух провалив низку петицій до парламенту.¹⁰

У 1830 – ті роки появились перші масові газети для нових робітників на заводах. Ціль таких видань було покращити знання робітників про використання ними техніки. Такі видання були доволі дешевими, а також мали картинки, щоб навіть малограмотні люди могли з ними ознайомитись. Завдяки цьому найголовніша газета такого типу «Penny Magazine», яка продавалась лише за пенні, звідси і назва, продавалась накладом у 200 000 і стала першою масовою дешевою газетою у Британії.¹¹

Можна зрозуміти, що зацікавити і привернути таку різнобічну публіку політикам було важко, але життєво необхідно. На думку відомої дослідниці британської преси Елліс Воссон, віги розуміли, що без впливу на вищезгаданий «середній клас» вони втратять свій політичний вплив.¹² Спочатку однією з найбільш популярних і ефективних методів звернутись до британського народу та потенційних виборців були памфлети різного обсягу та змісту. Їхній розмір міг коливатись від звичайного листа або виступу політика і аж до книги. Найбільш відомим і ефективним памфлетом у плані комунікації з виборцями того часу для вігів вважається «Reform Ministry and the Reformed Parliament», який був підготовлений і побачив світ в 1833 році.¹³ Водночас важливою для комунікації з «середнім класом» ставала і регіональна преса. Віги на своїх місцях активно підтримували дружній контакт з місцевими газетами. Вони могли запрошувати власників таких газет на різні заходи, щоб сформувати у них позитивне ставлення до політики вігів.¹⁴

---

¹⁰ The Edinburgh History of the British and Irish Press, Volume 2 Expansion and Evolution, 1800–1900 / Edited by David Finkelstein. Edinburgh, 2020. P. 42 – 45.

¹¹ Ibid. P. 44 - 45

¹² Wasson E. A. The Whigs and the Press, 1800-50. Parliamentary History. Volume 25. Part 1, 2006. P. 86

¹³ Ibid. P. 71.

¹⁴ Ibid. P. 72 – 73.

Кінець 1820 – х років став тріумфом у створенні журналів щотижневиків направлених на представників еліти і «середнього класу». Першим з них став «The Spectator» заснований Робертом Рінтулом у 1828 році. Він був корисний для вігів тим, що його співробітники не любили їх головних конкурентів торі, роблячи на них періодично нападки. У 1830 – х роках іншим важливим друкованим виданням було «Examiner» засноване Олбані Фонбланком. Він мав більшу читацьку аудиторію, а також був більш консервативним за «The Spectator». Ці якості дозволили йому стати друкованим органом вігів.¹⁵

Протягом досліджуваного періоду, серед щотижневиків було два головних супротивника «The Times» та «The Morning Chronicle». Останній був особливо популярним серед вищої еліти вігів.¹⁶

«The Morning Chronicle» була однією з найбільш послідовних газет, щодо підтримки політики вігів. Цього вийшло добитись завдяки позицій двох її головних власників: Джеймса Перрі та Джона Істгоупа. Завдяки першому газета стала першокласовою газетою для вігів, потіснивши свого конкурента «The Times» на друге місце.¹⁷

Після смерті Джеймса Перрі газета була продана Вільяму Клементу. Він був власником ще таких газет як «Observer» та «Bell's life». У нового власника не було такого характеру, як у попередника, тому газета почала занепадати у комерційному сенсі.¹⁸ Хоча головним редактором було залишено Джона Блека, який був назначений на цю посаду у 1817 році. Він також підтримував загалом політику та погляди вігів, проте був більш радикальним за переважну більшість членів партії. До цього ще додавався той факт, що його стиль написання був довгим та нудним, то «The Times» змогла зайняти місце головного рупора партії вігів. З 1830 – х років завдяки новому власнику Істгоупу змогла стати знову

---

¹⁵ Wasson E. A. The Whigs and the Press, 1800-50. Parliamentary History. Volume 25. Part 1, 2006. P. . 71.

¹⁶ Ibid. P. 75.

¹⁷ Ibid. P. 77.

¹⁸ Dictionary of National Biography: Bicheno – Bottisham. London, 1886. Vol. 5. P. 108 – 109.

головним голосом партії.¹⁹ Газета змогла перевершити за кількістю підписників свого головного конкурента у 1835 році всього-на-всього через рік після придбання.²⁰ Навіть протягом 1840 – х років її вважали важливим партійним союзником, хоча тираж продовжував знижуватись.²¹

Головною особливістю «The Morning Chronicle» вважається точність звітів щодо виступів у британському парламенті. Ця газета стала першою, яка залучила до цього процесу цілі команди репортерів. Також вони мали доступ до чернеток виступів представників вігів, щоб з'являлась можливість якомога точніше передати суть та підготувати наступний агітаційний матеріал.²² Для прикладу, лорд Грей, який був близький до тодішнього власника газети, надав їй свою промову, щоб та її опублікувала.²³ «Morning Chronicles» активно друкувала матеріали про збори в графствах. Важливим моментом було те, що більше половина місця у випуску, якщо не рахувати рекламу, було присвячено парламентським дебатам, а також виборам до них. Все це робило «Chronicles» найкращим варіантом для видачі офіційних заяв для партії.²⁴

Незважаючи на таку підтримку вігів і користь, яку вона їм приносила, жоден з її власників не вважав, що їхня газета була чимось зобов'язана партії. Так, Джон Блек, головний редактор, міг часто дозволити собі покритикувати політику вігів, коли не був з ними згоден. Перрі вважав, що він їх союзник, а не найманий робітник. Джон Істгоуп, власник газети, завжди підкреслював свою незалежність. Одночасно із цим така політика не заважала бути одним з двох головних «рупорів» партії.²⁵

Одним з представників вігів найвищого ешелону, який розумів значення газет і міг з ними комунікувати, був лорд Пальмерстон. Він їх часто

---

¹⁹ Wasson E. A. *The Whigs and the Press*, 1800-50. *Parliamentary History*. Volume 25. Part 1, 2006. P. 77-78.

²⁰ *Dictionary of National Biography: Bicheno – Bottisham*. London, 1886. Vol. 5. P. 109.

²¹ Wasson E. A. *The Whigs and the Press*, 1800-50. *Parliamentary History*. Volume 25. Part 1, 2006. P. 77-78.

²² *Ibid.* P. 76 – 77.

²³ *Ibid.* P. 79.

²⁴ *Ibid.* P. 77.

²⁵ *Ibid.* P. 78.

використовував не лише для просування політики своєї партії, а також, щоб висвітлити свою зовнішню політику у привабливих позитивних тонах.²⁶ Важливо зрозуміти, що лорд Пальмерстон, незважаючи на всі свої таланти міг лише максимум направляти або корегувати імідж партії та свій власний імідж у пресі. Проте, жодним чином не йшлося про встановлення контролю над пресою.²⁷

Так, лорд Пальмерстон в перші роки свого перебування на посту Міністра зовнішніх справ розумів важливість комунікації дипломатичного корпусу з пресою. Він хотів використати вільну та незалежну пресу, щоб ствердити моральне лідерство лібералізму на території Західної Європи, тому тримав канали між дипломатами та журналістами відкритими. У 1834 році до лорда Пальмерстона звернувся за допомогою Джон Маберлі, член парламенту від Абінгдона та друг Джона Істгоупа, щоб той допоміг з представленням нового репортера містера Ірвінга у Мадриді, який міг писати статті для «The Morning Chronicle» з Іспанії, як того добивався власник газети Істгоуп. Одночасно із цим лорд Пальмерстон переконував свого брата Вільяма надати всю можливу допомогу адвокату Квіну, який хотів розвернути розгалужену систему листування у Неаполі, тим самим надаючи «Morning Chronicles» доступ до всієї потрібної інформації. Таким чином, лорд Пальмерстон зміг заручитися підтримкою впливової газети, яку він хотів використати у боротьбі проти нападок «The Times» з одного боку, а з іншого - нападок з боку друкованого органа торі «The Herald».²⁸

Лорд Пальмерстон, як і інші віги, мав звичку обговорювати та надсилати документи власникам газет, яким він довіряв. Джон Істгоуп отримував від лорда Пальмерстона документи і повідомлення конфіденційного змісту. Міністр зовнішніх справ вважав, що це важливо, щоб Істгоуп знав, що відбувається насправді.²⁹

---

²⁶ Wasson E. A. The Whigs and the Press, 1800-50. Parliamentary History. Volume 25. Part 1, 2006. 79.

²⁷ Ibid. P. 86

²⁸ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 187 – 188.

²⁹ Ibid. P. 233.

Лорд Пальмерстон активно підтримував й інші газети шляхом надання їм допомоги, яку вони не могли отримати іншим шляхом. Так, він врятував двох репортерів «The Morning Post» від розстрілу під час війни в Іспанії. Взамін «Post» мусило надавати Міністру зовнішніх справ найсвіжішу інформацію з Іберійського півострову. Такий обмін на той час вважався рівноцінним, оскільки дуже часто газети могли надати інформацію швидше за офіційні урядові шляхи комунікації.³⁰

Одночасно із цим публічно лорд Пальмерстон відкидав будь-які зв'язки з газетами та наявність у нього шляхів впливу на них. Він завжди підкреслював важливість існування саме незалежної преси, на яку він ніяк не може вплинути. Часто відкидав підтримку різних місцевих газет, якщо вони не були відомими, або у нього не співпадали погляди з власником газети. У випадку «The Morning Chronicle» йому підходило все, тому він вважав її кращою за «The Times», і саме ця газета отримувала активну підтримку з боку уряду.³¹

Такі взаємини з урядовими колами накладали деякі обмеження на політику самої газети. На думку історика Девіда Брауна, вона вже неформально почалась вважатись друкованим органом уряду. Так, коли кореспондент з Константинополя почав занадто сильно підтримувати іноземного політика, який не подобався лорду Пальмерстону, то міністр зовнішніх справ написав дипломату Джорджу Годжесу щоб той спробував вплинути на погляди кореспондента і відговорив його від такого викладу подій.³²

Лорд Пальмерстон також намагався просувати потрібні йому думки і у іноземних газетах, щоб ті допомагали формувати у своїй читачах потрібну йому думку. Так, під час Східної кризи він звернувся до «Allgemeine Zeitung», щоб та надрукувала статтю присвячену Османській імперії та Єгипту, використовуючи лексику про прогрес та цивілізацію, які могли бути зрозумілими для німецького читача.³³

---

³⁰ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 208 – 209.

³¹ Ibid. P. 208 – 209.

³² David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 226-227.

³³ Ibid. P. 227.

Отже, початок XIX століття став часом змін для суспільства Британських островів так і всієї Британії. Політики зрозуміли, що їм варто пристосовуватись до змін тому прийняли та адаптувались до нових реалій. У цьому їм допоміг новий союзник – преса. З часом газети та їхні політичні союзники отримували взаємну вигоду від співробітництва, хоча кожен декларували свою незалежність одне від одного. Яскравим прикладом нового соціуму є взаємовідношення між «Morning Chronicle» та лорда Пальмерстона. Кожен з них отримував вигоди і користувався неформальним співробітництвом.

Розділ 2. Політика Об'єднаного королівства протягом 1830 – х років

2.1 Перші роки перебування лорда Пальмерстона на посаді міністра зовнішніх справ Великобританії

В історіографії «великі держави» в першій половині ХІХ ст. поділяють на два ідеологічні табори: «ліберальний» та «консервативний». Для прикладу, Джеймс Л. Річардсон у своїй класичній праці «Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century» говорить, що після 1830 року сформувалось два «блоки», в перший увійшли Британія та Франція, а у другий – Австрійська імперія, Російська імперія та Пруське королівство.³⁴ В свою чергу Мирослав Шедіві у праці «Crisis Among the Great Powers The Concert of Europe and the Eastern Question» відходить від такого чіткого поділу. Поза тим він зауважує, що міжнародним правом нехтували винятково консервативні сили, у першу чергу Російська імперія, тоді як держави «ліберального» блоку обстоювали збереження встановленого «поствіденського» міжнародного правопорядку.³⁵ Натомість, Девід Браун твердить, що Великобританію та її міністра зовнішніх справ Пальмерстона не варто розглядати суто як адепта лібералізму. Браун оцінює його політику радше як поєднання засад *Realpolitik* та *Idealpolitik*.³⁶ Тож Великобританія, як і будь яка інша велика держава, дозволяла собі зневажати міжнародне право не гірше ніж будь-які «консервативні» сили, як це прийнято показувати в історіографії.³⁷

З таких різних перспектив оцінюють і нові можливості для зовнішньої політики Великобританії, яку з 1830 року очолював лорд Генрі Пальмерстон.³⁸ Франц Мюллер наголошує на тому, що європейські революції 1830-х років у Франції та Бельгії позначилися зближенням Великобританії з Липневою монархією, і це дозволило збалансувати ліберальні сили Західної Європи проти

---

³⁴ James L. Richardson. Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century. Cambridge, 1994. P. 38.

³⁵ Miroslav Šedivý. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P. 175.

³⁶ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 180.

³⁷ Miroslav Šedivý. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P. 175.

³⁸ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 143.

консервативних сил Центральної та Східної Європи, уособлені Австрійською та Російською імперіями та королівством Пруссія.³⁹ В той же час Девід Браун твердить, що європейські революції заохочували Пруссію, Австрію та Російську імперію до союзництва з Великобританією для спільної протидії революційним рухам.⁴⁰ Обидві перспективи сходяться в тому, що свою основну місію британський дипломатичний корпус вбачав у тому, щоб не допустити нової війни на європейському континенті. На початку роботи своєї каденції лорд Пальмерстон навіть вважав Російську імперію ключовим союзником Британії в Європі, під претекстом того що обидві держави зацікавлені у збереженні миру на континенті.⁴¹

Утім, для Пальмерстона незалежна Бельгія у 1830 році служила тим самим цілям, що і об'єднані Нідерланди у 1815 році – миру та безпеці у Європі. На його думку, конституційна монархія Бельгії мала перейняти на себе функцію стримування Франції, а також стати буфером для недопущення зіткнень Великих держав.⁴² Питання Бельгії показало також місце Об'єданого Королівства в тогочасній системі міжнародних відносин, яке те займало під час вирішення криз такого рівня. Лорд Пальмерстон заявляв, що Британія позиціонує себе як медіатор між Францією з одного боку та Пруссією, Австрією та Російською імперією з іншого боку. Одночасно із цим, якщо одна зі сторін буде порушувати мир та посягати на інші території, то Британія об'єднається з її суперниками. Під час вирішення «бельгійського питання» лорд Пальмерстон натякнув Франції, що у випадку проведення занадто агресивної політики щодо новопосталої держави, вона матиме шанс зустрітись з британським флотом. Такий натяк був зроблений для того, щоб французький уряд відкинув ідеї дестабілізації Бельгії з подальшим включенням її території у свій склад. Флот як інструмент залякування був

---

³⁹ Frank Lorenz Müller. *Britain and the German Question: Perceptions of Nationalism and Political Reform, 1830–63*. London, 2002. P. 11 – 12.

⁴⁰ David Brown. *Palmerston: a biography*. New Haven, 2010. P. 143

⁴¹ *Ibid.* P. 147.

⁴² *Ibid.* P. 148.

вибраний тому, що влада Франції найбільше боялась морської війни з Британією.⁴³

Іншою визначальною характеристикою зовнішньої політики Британії протягом 1830–х років була сильна недовіра до дій Російської імперії та відкрита русофобія. Яскравим прикладом може послужити британська реакція на укладення Юнкяр-Іскелесійського договору (8 липня 1833 року) між Російською імперією та Османською імперією. В першій, публічній, частині договору мова йшла про взаємодопомогу у випадку нападу третьої сторони. Друга частина була секретною, у ній говорилося, що султан повинен був закрити прохід через протоки Босфор та Дарданелли для кораблів будь-якої країни, якщо та знаходиться у стані війни з Російською імперією.⁴⁴

Для лорда Пальмерстона підписання цієї угоди стало проявом можливих подальших агресивних планів імператора Миколи I в Середземномор'ї.⁴⁵ Він застерігав, що цим договором закріплювався фактичний контроль Російської імперії за проходженням іноземних кораблів через протоки. Відтак, Британія та Франція дистанціювались від Російської імперії після новин про укладення цього договору.⁴⁶

Іншим побоюванням британського уряду було те, що Російська та Австрійська імперії, насправді не планували зберегти Османську імперію, яку Британія вважала важливою для збалансування російських імперських амбіцій. Пальмерстон підозрював, що справжня ціль Росії та Австрії у той чи інший спосіб досягнути деградації та розпаду Османської імперії. Через такі підозри він уникав кооперації з обома державами під час розв'язання єгипетської кризи, про яку йтиметься пізніше.⁴⁷

Тим часом у квітні 1834 року завершилось формування так званого Четверного Союзу між Британією, Францією, Іспанією та Португалією. Ціль цього союзу

---

⁴³ David Brown. *Palmerston: a biography*. New Haven, 2010. P. 151 – 152.

⁴⁴ Miroslav Šedivý. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London, 2017. P. 29.

⁴⁵ Miroslav Šedivý. *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*. Pilsen, 2013. P. 549

⁴⁶ Alan Palmer. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. New York, 1992. P. 117.

⁴⁷ *Ibid.* P. 554.

полягала у збереженні миру на Піренейському півострові. Лорд Пальмерстон вважав сформування такого союзу своєю великою перемогою. На його думку це дозволило об'єднати «конституційні» держави Заходу проти держав святого союзу Сходу.⁴⁸

Насправді цей альянс мав стати інструментом у протидії противникам Великобританії у Європі та на Близькому Сході. До таких противників відносили Російську імперію, Австрію та Пруське королівство.⁴⁹ Проте цей альянс викрив низку проблемних питань між союзниками. Так, Франція підтримувала більш консервативні рухи в Іспанії та Португалії, ніж Великобританія. Також французькі політики на кшталт Адольфа Тьера бачили у цьому союзі можливість втручатись у справи двох іберійських держав. У Іспанії альянс взагалі не користувався суспільною підтримкою.⁵⁰ Для Британії ж найголовнішою ціллю в цьому союзі було не допустити, щоб реакційний король Мігель залишився у Португалії.⁵¹

На час початку близькосхідної кризи (1831-1833) лорд Пальмерстон перебував на посаді міністра зовнішніх справ третій рік, і обрав утриматися від активних дій. В 1832 році до нього звернувся османський султан Махмуд II (1808-1839). Він запросив у Британії допомогу королівського флоту у боротьбі проти повсталого управителя Єгипту Мухаммеда Алі. Британський кабінет залишився пасивним і вирішив не задіювати Середземноморський флот. Замість цього він вислав ноту протесту Мухаммеду Алі з вимогою залишатись в Єгипті та не намагатися захоплювати території за його межами.⁵²

Причиною такої пасивності з боку Британського уряду та особисто лорда Пальмерстона, можна припустити, стали перевибори 1832 року, які хвилювали їх набагато більше ніж ситуація на Сході. Вони мали стати першими виборами за новою системою відповідно до виборчої реформи 1832 року. Для лорда

---

⁴⁸ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 181.

⁴⁹ Ibid. P. 555.

⁵⁰ H. A. C. Collingham, R. S. Alexander. The July Monarchy: a political history of France, 1830-1848. London; New York, 1988. P. 195 – 197.

⁵¹ Paul W. Schroeder. The Transformation of European Politics, 1763-1848. Oxford, 1994. P. 723.

⁵² Alan Palmer. The Decline and Fall of the Ottoman Empire. New York, 1992. P. 115.

Пальмерстона ці вибори стали викликом тому, що він міг втратити своє місце, оскільки не міг переобратись на своєму округу через велику непопулярність там серед виборців. Тому йому довелось обиратись в іншому місті – Саутгемптоні, де йому пророкували кращі результати. Зміна місця та успішна кампанія допомогла йому зайняти перше місце на виборах в окрузі та 1 628 виборців віддало голоси за нього.⁵³ Іншою причиною, як пізніше говорив сам Пальмерстон, було те, що в 1832 році у нього не вийшло переконати британський кабінет у важливості надання допомоги Османській імперії.⁵⁴

Поразка під містом Конья під час першої осmano–єгипетської війни 1831 – 1833 років показала всю слабкість армії Османської імперії, оскільки османці мали 50 000 солдат, тоді як єгиптяни виставили лише 15 000. За твердженням Вірджинії Аксан у цій битві Порта втратила 3 000 вбитими та 10 000 захопленими у полон, тоді як єгиптяни втратили лише 262 вбитими та 520 пораненими.⁵⁵

2.2 Зовнішня політика Британії у другій половині 1830 – х років.

Лорд Пальмерстон після виборів 1832 та 1834 років фактично був вже іншим політиком ніж під час перших років перебування в якості Міністра зовнішніх справ Об'єднаного королівства. Після виборів 1834 року, йому повернули посаду Міністра зовнішніх справ у новому уряді вігів на чолі з прем'єр-міністром лордом Мельбурном.⁵⁶ У внутрішній політиці ситуація для вігів складалась непросто. На останніх виборах зміцнились їхні політичні супротивники – торі, які змогли взяти більше ніж 100 нових місць у парламенті.⁵⁷

Після 1833 року Пальмерстон зайняв більш жорстку позицію по відношенню до Російської імперії, яка взяла курс на завоювання територій сусідніх держав і поширення на них свого впливу.⁵⁸ Ця позиція добре резонувала із поширеним в британському суспільстві негативним ставленням до Російської

---

⁵³ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 174.

⁵⁴ Ibid. P. 177.

⁵⁵ Virginia H. Aksan. Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged. New York, 2013. P. 370 – 371.

⁵⁶ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 190.

⁵⁷ Ibid. P. 190.

⁵⁸ Ibid. P. 180.

імперії, яке особливо загострилося після придушення польського повстання 1830 – 1831 років. Таке ставлення активно підсилювалось місцевою пресою, найбільш активно такі думки появлялись на шпальтах «Portfolio», де друкувався колишній дипломат і публіцист Девід Уркварт.⁵⁹

Протягом 1836 – 1838 років була низка кризових ситуацій між Британією та Російською імперіями. Перша така ситуація сталась у 1836 році, коли російський корабель захопив британське торгове судно «Віксен», яке намагалось торгувати з черкеськими повстанцями і порушило тим самим встановлену російським урядом блокаду. Тоді сторони дійшли до того, щоб вважати даний корабель таким, що порушив митні правила Російської імперії, а не захопленим ворожим кораблем. Тим самим вийшло уникнути подальшої напруги та ескалації між сторонами.⁶⁰

Друга кризова ситуація виникла у січні 1838 року, коли імператор Микола I та адмірал Меншиков вирішили перекинути додаткові кораблі з Балтійського моря у Чорне. Тоді у канцлера Російської імперії Нессельроде вийшло переконати царя не йти на такий крок⁶¹. Він пояснив, що Османська імперія має повне право відмовити у перетинанні проток військовим кораблям, і у випадку такої відмови постраждає престиж Російської імперії. Якщо навіть вийде переконати Високу Порту надати такий дозвіл на проходження проток, то тоді Франція та Британія почнуть вимагати аналогічного привілею і для себе також. У такому випадку буде вже загроза Російській імперії на Чорному морі.⁶²

Найбільша загрозна ситуація склалась у 1838 році і була пов'язана з Персією. Тоді стало зрозуміло, що Персія готується до військової кампанії проти Афганського емірату. На цей крок Персія могла піти лише завдяки підтримці з боку Російської імперії. Ці події ставили під пряму загрозу Британську Індію. На думку лорда Пальмерстона Британія не може дозволити собі розхитати внутрішню ситуацію у Персії і використати її внутрішні сили, які бажали

---

⁵⁹ James L. Richardson. *Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century*. Cambridge, 1994. P. 39 – 40.

⁶⁰ *Ibid.* P. 40.

⁶¹ *Ibid.* P. 37.

⁶² *Ibid.* P. 40.

скинути шаха. Також не можна вдатись до прямого збройного конфлікту з цією Близькосхідною країною. І не лише тому, що вони порушили б договори укладені з Персією,⁶³ а ще тому, що перський правитель міг би звернутись за допомогою до Російської імперії, таким чином поглиблюючи кризу між двома великими державами. На думку Пальмерстона єдиним способом досягнути захисту британських інтересів у регіоні – це почати бойові дії на території Афганістану. Пальмерстон розраховував, що Російська імперія не зможе прийти вчасно на допомогу, а Персія не матиме законного приводу звернутись до Російської імперії.⁶⁴ У 1839 році почалась військова компанія Британії проти Афганістану. Фактично Східне питання в контексті протистояння за Центральну Азію було замінено на так звану «Велику гру»⁶⁵ між Об'єднаним королівством та Російською імперією.⁶⁶

Протягом другої половини 1830 – х років лорд Пальмерстон також змінив своє ставлення щодо британської політики відносно Османської імперії.⁶⁷ Він визнав помилку своєї політики щодо Близького Сходу станом на початок османсько-єгипетської війни. Йому закидали, починаючи з середини 1830 – х, що через бездіяльність Британії протягом 1831 – 1833 років Мухаммед Алі став великою проблемою для європейського балансу сил. Якби Британія почала діяти раніше, на думку Талейрана, то вийшло б навіть запобігти битві при Конья. Пізніше вже сам Пальмерстон визнав, що затримка у активних діях стала його найбільшим прорахунком.⁶⁸

Тож станом на 1838 рік, можна побачити, що думка Пальмерстона змінилась, і він вітав спроби зближення Османської імперії з державами Західної

---

⁶³ Мова йде про договір 1814 року відповідно до якого Персія не допускає через свою територію інші Великі держави до Індії (David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 215).

⁶⁴ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 215 – 216.

⁶⁵ Протистояння між європейськими імперіями (у першу чергу Британії та Російської імперії) за контроль над Центральною Азією (Дивитись детальніше: Heathcote T. Balochistan, the British and the Great Game The Struggle for the Bolan Pass, Gateway to India. London: C. Hurst & Co, 2015. 263.)

⁶⁶ Miroslav Šedivy. Metternich, the Great Powers and the Eastern Question. Pilsen, 2013. P. 584.

⁶⁷ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 213.

⁶⁸ Miroslav Šedivy. Metternich, the Great Powers and the Eastern Question. Pilsen, 2013. P. 553 – 554.

Європи. Він вважав, якщо дати цій державі десять років спокійного розвитку та миру, то вона стане достатньо сильною та стабільною, щоб протистояти впливам з боку Російської імперії. Також він підтримував ідею, що країни Європи зацікавлені у допомозі Османській імперії у боротьбі проти Російської імперії.⁶⁹

Важливо було те, що Мустафа Рашид зумів переконати Пальмерстона і Європу у щирості бажання провести реформи. Він виступав за ліберальні реформи, рівність та свободу. Все те, що було близько ліберальним політикам на кшталт Пальмерстона. Також через авторство едикту Гюльхане (Gülhane) у 1839 році він зумів стати справжнім реформатором.⁷⁰ Ухвалення цього едикту показало, що Османська імперія готова боротись за своє існування і її варто підтримувати в цьому. Таким чином, внутрішні реформи, схвалені султанською владою, підкріплювались підтримкою впливових європейських держав, які були зацікавлені у збереженні Османської імперії.⁷¹ Тоді як реформи у Єгипті від Мухаммед Алі не справили такого враження на Європу.⁷²

Після зміни орієнтирів у зовнішній політиці лорд Пальмерстон започаткував курс на зближення Британії та Османської імперії. Для цього йому потрібні були союзники в самій Османській імперії. Таким союзником для Британії стала людина з розумінням європейської ситуації, а також зі схожими поглядами на Російську імперію як у Об'єднаного Королівства в той час. Мова йде про Мустафу Рашида Пашу, який буде відігравати провідну роль у політиці Османської імперії протягом довгого часу. До свого повернення в Константинополь в 1839 році він був іноземним секретарем в Лондоні.⁷³ Вернувся він лише після смерті султана Махмуда II в липні 1839 та сходженні на престол його найстаршого сина Абдул-Меджида I.⁷⁴ Мустафу Рашида

---

⁶⁹ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 215.

⁷⁰ Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 303.

⁷¹ Alan Palmer. The Decline and Fall of the Ottoman Empire. New York, 1992. P. 122.

⁷² Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 303.

⁷³ Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 302.

⁷⁴ Alan Palmer. The Decline and Fall of the Ottoman Empire. New York, 1992. P. 118 – 119.

призначили на цю посаду, аби добитись більшої допомоги від Британії в боротьбі проти Єгипту.⁷⁵

Було вирішено, що проти Мухаммеда Алі варто боротись економічними методами. Рашид вважав, що відмінивши монополії відповідно до договору з Британією від 1838 року в Османській імперії він хоч і можливо послабив її економіку, але це була та ціна, яку варто заплатити. Бо він не хотів, щоб Османська імперія вже занадто сильно залежала від Російської імперії.⁷⁶

Ще протягом 1835 – 1836 років султан Махмуд II направив декілька таємних послів до Лондона аби заручитись підтримкою з боку Великобританії. Також він продовжував реформу армії, які він вважав своєю головною метою. Було запрошено офіцерів з Британії, Франції та Російської імперії для підготовки солдат в Ускюдарі та Пері. До початку Другої османо – єгипетської війни 1839 – 1841 років вийшло підготувати приблизно 40 000 солдат та 6 полків кавалерії. Вся ця підготовка дозволила Пальмерстону вважати, що Османська імперія ще раз зійдеться в бою зі своїм непокірним васалом.⁷⁷

У 1838 році султан Махмуд II ще раз направив у Британію свого представника в Лондоні аби досягнути формального союзу між державами в обмін на гарні перспективи для британської торгівлі в межах Османської імперії. Проте на початку весни того ж року стало зрозуміло, що Махмуд II не отримає повністю того на, що він розраховував.⁷⁸ Так, Об'єднане Королівство не пішло на те, щоб укласти наступальний союз з Османською імперією проти Єгипту.⁷⁹

Проте в тому ж році сторони підписали договір у Балта Лиман. Відповідно до нього Висока Порта скасовувала монополії на своїй території.⁸⁰ Завдяки цьому комерційному договору, на думку Лорда Пальмерстона, британські торговці

---

⁷⁵ Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 300 – 302.

⁷⁶ Ibid. P. 302.

⁷⁷ Alan Palmer. The Decline and Fall of the Ottoman Empire. New York, 1992. P. 117 – 118.

⁷⁸ Ibid. P.118.

⁷⁹ James L. Richardson. Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century. Cambridge, 1994.P. 43.

⁸⁰ Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 13

зможуть простіше торгувати на території Османської імперії і поглиблення торгових відносин принесуть користь кожній зі сторін.⁸¹ Одночасно із цим договір був спрямований не лише на скасування класичних економічних форм у Османській імперії. Це також була форма тиску на Мухаммеда Алі. Без османської системи монополій він не міг проводити свої економічні реформи. Британія змогла втрутитись, щоб зменшити економічну потугу Єгипту.⁸²

У травні 1838 році володар Єгипту Мухаммед Алі почав розглядати можливість перестати бути васалом Османської імперії і оголосити підконтрольні собі території незалежною державою.⁸³ В свою чергу османський султан вирішив більше не чекати додаткової допомоги з-за кордону і почати діяти самому, але кампанія 1839 року завершилась ще більш розгромною поразкою під Незібом, ніж кілька років перед тим під Коньєю.⁸⁴

Причини політики Британії щодо Єгипту, як вже було зазначено, були різними. Важливо зрозуміти, що це було не лише для того аби захистити британську економіку від єгипетських товарів. Єгипет в часи Мухаммеда Алі хоч і розвивався економічно, але становити реальну економічну загрозу не міг. Також не варто було побоюватись запровадження ембарго Єгиптом. Він занадто залежав від експорту, щоб відмовлятися від такого ринку як британський. Водночас Пальмерстон боровся за збереження азійських ринків і економічну стабільність в регіоні. Йому було важливо, щоб Російська імперія не нищила їх своєю експансією. Його пріоритетом було зберегти торгові шляхи до Індії, а можливий розпад Османської імперії міг би зруйнувати всю налагоджену торгову систему Британії. Тому саме захист азійської торгівлі був однією з головних причин втручання в Близькому Сході.⁸⁵

---

⁸¹ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 213.

⁸² Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 13.

⁸³ James L. Richardson. Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century. Cambridge, 1994. P. 40.

⁸⁴ Alan Palmer. The Decline and Fall of the Ottoman Empire. New York, 1992. P. 118.

⁸⁵ Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 292 – 295.

Крім цього володар Єгипту становив загрозу також в Месопотамії. Британія активно шукала способи скоротити шлях від своїх островів до Індії. Тому активно почала досліджувати річки цього простору. В першу чергу був проект по перевірці наскільки річка Євфрат підходить для судноплавства. Проте на заваді цього плану стояла потреба у визнанні Мухаммеда Алі незалежним володарем, на що лорд Пальмерстон йти не хотів.⁸⁶ Шлях через Червоне море являв собою іншу можливість скоротити шлях до Індії. Проблема була в тому, що британські пороми потребували склади вугілля. Проблемою в створенні таких складів були військові операції Єгипту, особливо в Ємені. Тим самим загроза для всієї Британської торгівлі лише посилювалась.⁸⁷

Хоча всі Європейські держави і були вражені змінами у Османській імперії, проте Франція продовжила політику підтримки Єгипту.⁸⁸ Зі всіх Великих країн Франція мала найкращі відносини з Єгиптом.⁸⁹ Зі свого боку Мухаммед Алі робив все, щоб побудувати собі гарну репутацію у Франції. Він направляв у цю країну неформальні посольства, які мали сформувати позитивний імідж Єгипту. Його бажання до реформ та незалежності відгукувалось у ліберальних колах Франції. Вони були впевнені у можливості модернізації Сходу, що було наслідком єгипетської експедиції Наполеона,⁹⁰ а також було присутнє зацікавлення всім екзотичним, яке було характерним для романтизму.⁹¹ Через такі успіхи і активні реформи для багатьох французів Мохамед Алі став «Наполеоном Сходу».⁹² Багато французьких офіцерів та інструкторів проводили

---

⁸⁶ Khaled Fahmy. All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt. Cairo, 1997. P. 298 – 299.

⁸⁷ Ibid. P. 299 – 300.

⁸⁸ Alan Palmer. The Decline and Fall of the Ottoman Empire. New York, 1992. P. 122.

⁸⁹ Miroslav Šedivý. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P. 51.

⁹⁰ Мова йде про Єгипетську експедицію Наполеона Бонапарта (1798 – 1801 рр.) після, якої Єгипет, на думку французької еліти, опинився у сфері інтересів Франції (Jean-François Figeac. Pour en finir avec le despotisme. L'image de Méhémet-Ali dans l'opinion publique franco-britannique. *Revue historique*. 2020. № 694. P. 105 – 109)

⁹¹ Jean-François Figeac. Pour en finir avec le despotisme. L'image de Méhémet-Ali dans l'opinion publique franco-britannique. *Revue historique*. 2020. № 694. P. 119 – 120.

⁹² Miroslav Šedivý. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P.51.

навчання та консультації єгипетської армії, що підсилювало проєгипетські симпатії у Франції.⁹³ Зі всіх Великих країн Франція мала найкращі відносини з Єгиптом. Одночасно із цим поступово відходили в минуле гарні відносини з Османською імперією, хоча напочатку Франція і намагалась зберегти status quo в регіоні.⁹⁴

На думку Мірослава Шедіви Франція через політику агресивного відстоювання прав володаря Єгипту на утримання всіх завойованих територій заганяла себе в кут. Через завоювання Францією Алжиру Британія почала відколюватись від Франції, оскільки не було розуміння, де закінчуються французькі амбіції в Північній Африці.⁹⁵

Одночасно із цим варто зрозуміти, що мова не йшла про завоювання всього Алжиру. Таких планів не мав ні уряд часів Реставрації, ні Липнева Монархія. Тому виникли проблеми з офіційним включенням цих територій. Пропонувалось повернення навіть формальної Османської влади для утримання цього.⁹⁶

Перші чотири роки Липнева монархія через внутрішні та зовнішні виклики, які вже згадувались вище, зустрічалась з труднощами в утриманні цих територій і хотіла навіть покинути їх. У 1834 році парламентська комісія рекомендувала залишити ці території, відмовитись від подальших завоювань і тримати під прямим контролем чотири найбільших міста: Алжир, Оран, Бона та Бугія. Навколо Алжиру та Бони мали бути засновані поселення для вирощування аграрних культур. Найбільш цінним містом визначено було Бону через те, що її околиці мали найбільш плодovitі ґрунти.⁹⁷

У 1837 – 1838 роках посилювалось суперництво між Францією та місцевим володарем Абд аль-Кадиром за східний Алжир. Французькі експедиційні сили взяли Константіна. Місцевий бей Ахмад відмовився заключати мирний договір і

---

⁹³ Miroslav Šedivy. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P.51.

⁹⁴ Ibid. P. 51.

⁹⁵ Ibid. P. 28.

⁹⁶ Todd D. A Velvet Empire: French Informal Imperialism in the Nineteenth Century. Princeton, 2021. P. 93.

⁹⁷ Ibid. P. 95 – 96.

продовжив боротьбу проти французів далі на півдні. Франція була змушена взяти територію під свій прямий контроль, що порушувала логіку її експансії в регіоні. Абд аль-Кадир у свій час продовжував об'єднання племен на сході Алжиру. Питання протистояння чи відкритої війни стало питанням часу. В жовтні 1839 році Абд аль-Кадир атакував поселення навколо міста Алжир. Це стало відповіддю на пересічення французькими військами Залізних Воріт в Бібанському хребті, що ставило під сумнів вже легітимність влади самого еміра. Війна для Франції була настільки важкою, що на весну 1840 року всі її прибережні міста виживали лише завдяки поставкам з метрополії, а самі вони були під постійною загрозою з боку повного захоплення амбітним алжирським володарем.⁹⁸

Постійна загроза і війна в Алжирі перетворювало дану територію з символу успіху нової французької колоніальної думки на Ахіллесову п'яту всієї Франції. Вразливість, якої і страх її втратити особливо проявились під час Східної кризи у 1840 році.⁹⁹

Аналогічна ситуація була в Австрійській імперії. Меттерніх через активні дії Франції в Середземному морі розумів, що Франції не можна довіряти, оскільки вона сама користується слабкістю Османською імперії, щоб задовольнити свої амбіції.¹⁰⁰

Після поновлень війни між Османською імперією та Єгиптом Російська імперія знову спробувала втрутитись як вона це зробила в 1833 році. Проте через скрутне економічне становище імператора Миколу I вийшло вмовити не ризикувати. Тому всі п'ять Великих європейських держав Австрія, Британія, Пруссія, Франція та Російська імперія зголосились бути посередниками у війні для її якнайшвидшого закінчення. Така позиція дала зрозуміти Мустафі Рашиду, що взятий ним курс на реформи був виправданий. Одночасно із цим він міг

---

⁹⁸ Todd D. A Velvet Empire: French Informal Imperialism in the Nineteenth Century. Princeton, 2021. P. 99 – 101.

⁹⁹ Ibid. P. 102.

¹⁰⁰ Miroslav Šedivy. Metternich, the Great Powers and the Eastern Question. Pilsen, 2013. P. 435 – 436.

посилити свій вплив на султана, тим самим послабивши голоси, які закликали до якнайшвидшого прийняття будь-яких вимог Єгипту.¹⁰¹

Російська імперія здійснила низку кроків для того, щоб зблизитись з Британією. Найголовніше, було погоджено, що не буде поновлено Юнкяр-Іскелесійський договір, термін якого спливав в 1841 році. Єдиний виняток, який хотів отримати російський самодержець – це знову ж таки питання проходження протоки. Імператор Микола I хотів, щоб вони були закриті для всіх військових кораблів. Єдиним винятком мала стати флотилія Російської імперії, яка повинна була захистити османську столицю, заходячи в Мармурове море. Пальмерстон в цілому погодився на пропозицію російського імператора. Єдине, що він зробив – це контрпропозиція щодо Золотого Рогу. Суть цієї контрпропозиції у тому, щоб не давати таку волю в районі протоків Російській імперії. Він запропонував, щоб до російської ескадри приєднались ще британський та французький флот. Микола I прийняв таку пропозицію.¹⁰²

У 1839 року лорд Пальмерстон запросив послів всіх великих держав окрім Франції до Лондону, щоб вирішити проблему Єгипту.¹⁰³ Першим важливим кроком став договір від 27 липня 1839 року. Тоді представники п'яти Великих держав - Британії, Франції, Пруссії, Австрійської імперії та Російської імперії підписали ноту, відповідно до якої зобов'язуються колективно підтримати Османську імперію проти Єгипту. Для лорда Пальмерстона ця нота стала важливою перемогою. Він вважав, що таким чином вийде допомогти зробити з Османської імперії достатньо обороноздатну державу без додаткової підтримки із зовні. Іншим важливим аспектом для нього стало об'єднання великих держав задля досягнення спільної цілі – взяття під контроль дипломатичними, а якщо треба і військовими засобами, Єгипту. Також лорд Пальмерстон вважав, що з'являється можливість співпрацювати з Францією, незважаючи на вищезгадані симпатії до Єгипту.¹⁰⁴

---

¹⁰¹ Alan Palmer. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. New York, 1992. P. 122 – 123.

¹⁰² Miroslav Šedivý. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London, 2017. P. 52.

¹⁰³ *Ibid.* P. 52 – 53.

¹⁰⁴ David Brown. *Palmerston: a biography*. New Haven, 2010. P. 223.

Така підтримка прийшла доволі вчасно. Бо за кінець червня та початок липня Османська імперія встигла розгромно програти битву під Незібом, пережити смерть султана Махмуда II і прихід до влади нового султана, а також її флот встиг перейти на сторону Мухаммеда Алі.¹⁰⁵

Через декілька місяців стало зрозуміло, що плани щодо кооперації П'яти країн відповідно до цієї ноти були занадто перебільшеними. Франція, продовжуючи свою політику підтримки Єгипту, хотіла добитись збереження йому контролю над Сирією. Для Британії таке було неприпустимо, оскільки лорд Пальмерстон вбачав у цьому загрозу морським торговим шляхам. Османська імперія активніше перекладала тягар вирішення кризи на плечі Великих держав. Одночасно із цим Російська імперія намагалась використати недовіру між двома союзниками – Францією та Британією, щоб зблизитись з останньою і зменшити напругу щодо політики обох на Сході. Тим самим було відкрито шлях до майбутньої співпраці між Російською імперією та Об'єднаним Королівством. Лорд Пальмерстон почав вважати, що можна скооперуватись достатньо лише з Австрійською та Російськими імперіями для вирішення проблем Османської імперії. Звісно, що залученість Франції бажана, але не життєва необхідність, тому її можна не залучати, якщо не буде на то згоди.¹⁰⁶

Таку зміни політики започаткував процес віддалення Франції від Британії. Лорд Пальмерстон розцінював цей процес, як тимчасовий і не назавжди. Він не міг до кінця довіряти Російській імперії, але розумів, що в теперішній момент їхня політика і інтереси співпадають. Також він переконував британський кабінет, що у випадку необхідності Британія за потребою буде захищати Османську імперію самотужки. У січні 1840 року Об'єднане Королівство та Російська імперія дійшли до висновку, що для забезпечення безпеки в регіоні варто обмежити територію володінь Мухаммеда Алі лише Єгиптом. У березні до влади у Франції приходить новий уряд на чолі з Адольфом Тьєром. Він ще більш категорично проти будь-яких територіальних уступок Єгиптом ніж попередній

---

¹⁰⁵ James L. Richardson. *Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century*. Cambridge, 1994. P. 43.

¹⁰⁶ David Brown. *Palmerston: a biography*. New Haven, 2010. P. 223 – 224.

французький уряд. Тим самим лорд Пальмерстон зрозумів, що вирішувати Східну проблему доведеться без Франції. Завдяки зближенню з Російською імперією вийшло заручитись підтримкою королівства Пруссії та Австрійської імперії.¹⁰⁷

Імператор Микола I запропонував закрити протоки Дарданелли та Босфор для військових кораблів у мирний час. А також виставити ультиматум Єгипту. Британія змушена була погодитись на те, щоб поєднати ці дві пропозиції в одному документі. Таким чином Австрійська та Російська імперії, Британія, Пруссія підписали договір в Лондоні 15 липня 1840 року. Мухаммед Алі мусив залишитись лише правителем Єгипту та південної Сирії з фортецею Алеппо. У випадку незгоди – його силою змусять прийняти цей договір, але він буде обмежений лише територією Єгипту.¹⁰⁸ На прийняття тексту договору Мухаммеду Алі відводилось в сумі 20 днів. У випадку прийняття за перші 10 днів він міг зберегти контроль над південною Сирією. У випадку відмови протягом наступних 10 днів його долю повинен був вирішити султан разом з іншими підписантами конвенції.¹⁰⁹

Він складається з 4 частин. У першій говориться про готовність усіх підписантів діяти так, щоб змусити прийняти Мухаммеда Алі умови цього договору. Відповідно до другої частини султан Османської імперії запросив у союзників допомоги у блокаді Єгипту та знищити морську комунікацію між ним та Сирією. Це було зроблено, щоб запобігти перекиданню війська, амуніцію та інші товари військового призначення з однієї провінції в іншу. За блокаду відповідають флоти Британії та Австрійської імперії. У договорі також говориться, що командири флотів, які беруть участь у цій акції повинні надавати допомогу тим, хто вважатиме себе слугою султана. Відповідно до третьої частини договору союзники готові надати допомогу султану у захисті Константинополя, якщо йому буде загрозувати Мухаммед Алі своїм військом.

---

¹⁰⁷ David Brown. Palmerston: a biography. New Haven, 2010. P. 224 – 226.

¹⁰⁸ Alan Palmer. The Decline and Fall of the Ottoman Empire. New York, 1992. P. 123 – 124.

¹⁰⁹ Miroslav Šedivy. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P. 54.

Відповідні сили повинні залишатись у протоках стільки, скільки на те буде воля султана Османської імперії. У випадку виконання всіх завдань вони мають вийти з протоків і переміститись до Середземного та Чорного морів. У четвертій частині договору було заявлено, що всі сторони поважають старовинні закони Османської імперії. Тому відповідно до них у мирні часи Османська імперія не буде пропускати жоден військовий корабель у свої протоки. Відповідно до п'ятої частини на ознайомлення та підписання відводиться до двох місяців часу.¹¹⁰

Також окремо стоїть додатковий акт. У ньому частково мова йде про те, що говорилося у минулому розділі. Султан Османської імперії готовий у випадку згоди Мухаммеда Алі залишити йому Пашалик Єгипту, надати титул Паша Акри і саму фортецю, а також південь Сирії, території якої чітко прописані у цьому договорі. Одночасно із цим Мухаммед Алі повинен покинути Аравію, Адану, а також острів Кандія та всі інші території, які не були прописані в договорі. Володар Єгипту має повернути назад під контроль османської влади її флот. Також Мухаммед Алі має стягувати податки для османського султана. Закони Османської імперії розповсюджуються на підконтрольні Єгипту території. У випадку незгоди на перший ультиматум протягом десяти днів Мухаммед Алі втрачає Пашалик Акри, а повторної незгоди - протягом 10 днів втрачає також і Єгипет.¹¹¹

Лондонський договір мав секретну частину, яка після публікації в газетах перестала бути секретною. Так, уповноважені представники погодились, що даний договір має настільки важливу роль для Європейської політики, а також, враховуючи той факт, що ситуація в Сирії дуже стрімко змінюється, що деякі його пункти з другої частини мають вступити в дію без подальшого відкладання. Вони погодились, що Султан Османської імперії повинен надати вимоги до Мухаммеда Алі, які були винесені в окремий пункт, якнайшвидше.¹¹²

Єдиною спільною позицією серед Великих держав було визнати Мухаммеда Алі володарем Єгипту. Австрійська імперія була зацікавлена в

---

¹¹⁰ *Morning Chronicle*. 1840. № 22092. 15 September. P. 3.

¹¹¹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22092. 15 September. P. 4.

¹¹² *Ibid.* P. 4.

збереженні міцної влади Османської імперії на Балканах, щоб запобігти подальшого збільшення націоналізму балканських народів. Влада Австрійської імперії хотіла зберегти та розширити торгівельні можливості для своїх гірnodобувних та пароплавних компаній. Російська імперія все більш вороже ставилась до амбіцій Мухаммеда Алі, тим самим все більш зближаючись з Британією. В Санкт – Петербурзі вважали, що єгипетський володар може піти на союз з Персією, тим самим поставивши під загрозу російські володіння в Центральній Азії. На це накладалась неприязнь до Франції, яка ставала все більш проєгипетською.¹¹³

Пруське королівство стояло дещо осторонь у цьому конфлікті. Його головна проблема була в тому, щоб не допустити негативних наслідків Східної кризи на свої західні кордони.¹¹⁴ Протягом майже всього існування Пруссію хвилювали північні та східні території. Тепер за результатами Віденського конгресу її територію витягнули аж до Рейну, а також частково надали території королівства Саксонії. Тепер королівство Пруссія ставала основним бар'єром проти Франції на заході.¹¹⁵

Як наслідок зі всіх підписантів воно найбільше всього вагалось у потребі його ратифікувати. Тому для нього було трошки модифікований протокол відповідно до якого воно зберігало свободу дій аж до проголошення нейтралітету. Це було важливо аби зберегти єдність серед підписантів і не допускати подальшого розколу.¹¹⁶

Підсумовуючи ми можемо говорити, що 1830-ті роки закінчуються епохою кризи. Лорд Пальмерстон зумів прийти шлях від пасивного наглядача ситуації на Сході до того, хто став найбільш залученим у це питання. Після того як він зумів вирішити питання на Заході Європи та виграти повторні вибори. Османська імперія змогла завдяки започаткованим реформам залучитись

---

¹¹³ Alan Palmer. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. New York, 1992. P. 123 – 124.

¹¹⁴ Miroslav Šedivy. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London, 2017. P. 28.

¹¹⁵ Brendan Simms. *The Struggle for Mastery in Germany, 1779-1850*. New York, 1998. P. 105 – 107.

¹¹⁶ Miroslav Šedivy. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London, 2017. P. 76.

підтримкою Британії, Австрійської імперії, королівства Пруссії та Російської імперії у своїй війни проти свого повсталого васала. Уряд Франції на чолі з Адольфом Тьєром займав позицію все більш відмінну від інших держав. Вони активно продовжували стояти на своєму та підтримувати Єгипет у війні. Фактично кожна держава увійшла до неї своїм власним шляхом. Після липня 1840 року всі великі держави були чітко поділені на два табори. У одному були всі ті, які виступали за Османську імперію. Окремо стояла Франція, захищаючи інтереси Єгипту.

Розділ 3. Зовнішня політика лорда Пальмерстона під час Східної кризи на шпальтах газети «Morning Chronicle»

3.1 Реакція на підписання Лондонського договору і критика зовнішньополітичної позиції Британії

Після підписання Лондонського договору 15 липня 1840 року, про яке йшла мова в минулому розділі мав пройти певний час, коли про цей факт дізнається більш широка публіка крім самих підписантів та урядів держав. Так, в Об'єднаному королівстві про підписання дізнались 23 липня 1840 року. 25 липня 1840 року, тобто ще через два дні, новина про підписання дісталась Парижа.¹¹⁷

Франція та її суспільство дуже боляче зреагувало на укладення цього договору. Вони вважали його національним приниженням. Так, французький політик Маршал Сульт заявив, що таку образу можна змити лише кров'ю, а сам договір прирівняв до Шомонського трактату^{118, 119}.

Дуже гостро також зреагували всі найбільші французькі друковані видання незалежно від їхньої ідеологічної приналежності. Майже всі вони, лише з поодинокими винятками, закликали до війни проти підписантів Лондонського договору. Найбільшу критику серед всіх підписантів отримала Великобританія. У Парижі розлючений французький натовп навіть спробував зупинити карету з британським послом.¹²⁰

Серед французьких друкованих видань, за підрахунками історика Жана-Франсуа Фижака, найбільше писали про кризу газети з наступними політичними поглядами: орлеаністи (28% від загальної кількості). Далі йдуть республіканці із загальною кількістю 24%. За ними йдуть соціалісти-утопісти такі як, фур'єристи,

---

¹¹⁷ Miroslav Šedivý. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P. 55.

¹¹⁸ Мова йде про договір березня 1814 року, який був підписаний представниками Британії, Австрійської імперії та Російської імперії для продовження війни проти Франції. Прийнято вважати дипломатичною перемогою Великобританії (Дивитись детальніше: Paul W. Schroeder. The Transformation of European Politics, 1763-1848. Oxford: Clarendon Press, 1994. 920 p.)

¹¹⁹ Miroslav Šedivý. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P. 55.

¹²⁰ Ibid. P. 55.

сенсімоністи з 17%. Найменше, але все одно доволі значну частку по 14% кожен займали бонапартисти та легітимісти.¹²¹

Загроза повернення коаліції 1815 року дуже сильно допомагала націоналістам та лівим республіканцям розпалювати пристрасті серед населення Франції. Особливої критики та компанії з цькування, на думку історика Жана-Франсуа Фіжака, були направлені проти двох країн: Британії та Пруссії. Також критика була направлена і проти уряду Тьєра, який не зумів завадити заключення договору. Таким чином Східна криза для Франції ставало внутрішнім питанням.¹²²

Першим випуском, де «Morning Chronicle» дає своїм читачам ознайомитись з критикою з французького боку є номер від 31 липня. Газета дуже часто дає своє бачення цієї проблеми через призму критики та рефлексій французької преси. Так, автори британської газети відмічають, що тон французьких колег змінився повністю. Недавно вони хвалили Британську політику в регіоні за розумність та далекоглядність, то тепер цього нема. Є особисті напади на лорда Пальмерстона мимо яких газета не могла пройти. Критикує той факт, що французи хочуть вести лише свою політику щодо Леванту і не згодні ні на що інше крім цього. Одночасно із цим відмічається бажання деяких французьких політиків, у першу чергу Адольфа Тьєра, а також декількох журналістів, почати війну проти всієї Європи, оскільки вони мріють про здійснення планів Наполеона щодо Єгипту та Сирії. Цікавим є факт того, що британська газета застерігає французьку владу та французів від ведення війни проти всієї Європи. Тобто, на їх думку, Лондонський договір є позицією всієї Європи, а не лише держав, які його підписали. Вона звісно відмічає той факт, що Франція завдяки своїм ресурсам та позиції на континенті готова до ведення такої війни, але не варто до неї вдаватись. Перш за все, тому, що ця війна не буде виправданою. Іншою проблемою є те, що у випадку війни ні Адольф Тьєр, ні король французів Луї-Філіп не зможуть контролювати те, що вони можуть

---

¹²¹ Jean-François Figeac. La crise de 1839-1840 : Question d'Orient ou question française. *Revue d'Histoire politique*, 2018. № 28. P. 183.

¹²² Ibid. P. 183.

почати. Також автори застерігають від того, що нікому не відомі наслідки такої війни для Франції і ніхто їх не зможе передбачити. Крім цього у статті відмічається, що французький уряд показав свою неспроможність забезпечити Францію союзниками у майбутній можливій війні, а також той факт, що французька преса піднімає питання про збільшення кількості французьких військ аж до 500 000 людей.¹²³

У європейських Великих держав було розуміння того, що, ні король французів Луї-Філіп, ні Адольф Тьєр не готові довести ситуацію до війни. Зовнішня політика короля взагалі була відома тим, що він є прихильником миру. Страх був у тому, що народ, доведений пресою, може змусити французький уряд таки вдатись до війни, або почати революцію, щоб скинути монархію і розпочати війну у Європі.¹²⁴

Випуск від 5 серпня 1840 року показує як швидко змінюються настрої щодо Франції, якщо на початку автори закликали до розумності та виваженості Франції і були впевнені у тому, що вона буде вести себе так, як личить Великій державі, то це вже все змінилось. Тепер «Morning Chronicle» заявляє про те, що Франція веде себе по-дитячому, лякаючи всіх війною. Реакцією на цей договір стали також озвучування планів у французькій пресі, якщо чотири великі держави занадто сильно натиснуть на Єгипет, то Мухаммед Алі буде змушений наказати Ібрагіму Паші піти маршем на Константинополь. Авторам газети дивно від того, що політики Франції реально готові залякувати Британію війною.¹²⁵

У цьому ж випуску за 5 серпня є стаття, яка продовжує думки попередньої. Вона складається знову з аналізу французької преси. Так, на її думку, лорд Пальмерстон заключив Лондонський договір, щоб зробити робочі місця і ринки збуту для робітників та ткачів з Глазго, Манчестера та Бірмінгема. Завдяки можливій війні чи залякування війною вони отримають це, а також вийде досягнути того, щоб вони менше цікавились політикою. Також французькій

---

¹²³ *Morning Chronicle*. 1840. № 22053. 31 July. P. 4..

¹²⁴ Miroslav Šedivý. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London, 2017. P. 67.

¹²⁵ *Morning Chronicle*. 1840. 22057. № 5 August. P. 5.

пресі не сподобався той факт, що останнім часом британські колеги перестали критикувати політику Пальмерстона як вони це робили до того. Французька преса намагається також активно підтримувати взятий урядом курс і навіть почала закликати до того, що варто порвати відносини з Британією, щоб зберегти свої власні інтереси. Головною ціллю для Франції, на думку її преси, збереження завоювань Мухаммеда Алі. На думку французької преси бажання забрати у Єгипту території, які він зумів отримати, насправді послаблюють Османську імперію і лише Мухаммед Алі як її васал може захистити Високу Порту.¹²⁶

У випуску за 12 серпня 1840 року можна побачити, що перші негативні та агресивні нотки вже спали. Французька преса, як представляє її «Morning Chronicle», стала більш спокійною. Також зменшились нападки у бік лорда Пальмерстона. Почали відмічати той факт, що ціллю договору не було поставити Францію під загрозу. Одночасно із цим відмічається, що французька преса підтримує та просуває ідею того, що Адольф Тьер намагався врегулювати дану кризу самостійно і навіть пробував залучити на свій бік Австрійську імперію та Пруссію. Одночасно із цим відмічається, що жодна із пропозицій, про які зараз говорять деякі французькі газети, не були внесені на розгляд перед 15 липня, коли відбулось підписання Лондонського договору.¹²⁷

Можна побачити випуск «Morning Chronicle», в якому показується як Франція бачить початок бойових дій у Сирії. Для них це було порушення міжнародних відносин. Так, для них дії командора Напьера вважаються актом агресії. Також у них викликає напруженість наявність адмірала Стопфорда навпроти порту Александрії, який веде його блокаду. Французькій пресі не подобається той факт, що їхня влада не проводить комунікацію ні з ними, ні з громадянами країни. Вони засуджують його мовчання, а також той факт, що французький флот залишився нерухомим і не отримав жодного наказу, коли британський активно діє в Середземному морі. Також вони вбачають, що у випадку висадки британських військ Російська імперія долучиться в такому

---

¹²⁶ *Morning Chronicle*. 1840. № 22057. № 5 August. P. 5.

¹²⁷ *Morning Chronicle*. 1840. № 22063. 12 August. P. 3.

випадку до захисту Константинополя. Для самих редакторів «Morning Chronicle» ситуація не така драматична. На їх думку, плани чотирьох Великих держав доволі-такі відкриті та зрозумілі. Вони хочуть перетворити володаря Єгипту на мирного й осілого правителя. Зараз він винятково войовничий та бажає подальших завоювань. Також у їхніх планах нема пригнобити Францію чи повністю знищити Мухаммеда Алі. У випадку, якщо не вийде обмежити Мухаммеда Алі його великим доменом то це грозить ще більшою війною протягом наступних пару років. Тому «Morning Chronicle» представляє справу так, що для забезпечення стабільності Великі держави мусили втрутитись в єгипетську кризу саме зараз.¹²⁸

У випуску від 21 вересня газета показує аналіз і сприйняття вже опублікованого тексту Лондонського договору першою чергою французькими газетами. Вони вважають, що договір залишив достатньо простору для дій проти Мухаммеда Алі, які не були чітко прописані. Інший фактор, на який звернули увагу французи було те, що адміралам держав-підписантів було дозволено ставитись до Єгипту та його сил як до ворогів, хоча таке ставлення мало проявитись лише у тому випадку, коли Мухаммед Алі відкине поставлені йому ультиматуми. Автори газети висвітлюють звинувачення французів Британії у тому, що та наносить велику шкоду єгипетській торгівлі в регіоні, постачаючи зброю та припаси повстанцям. Це робиться через невеликі кораблі, які важко виявити. Самі кораблі прибувають з Гібралтару, Мальти та Іонічних островів. Єгипет нічого з цим не може зробити, оскільки атака на ці човни спровокувала б командора Напьера та адмірала Стопфорда на дії у відповідь. Також на їх думку, всі ці поставки відбуваються за їхньої мовчазної згоди.¹²⁹

Випуск від 28 вересня показує реакцію на ноту лорда Пальмерстона. Французька преса її активно обговорює і вважає, що вона містить лише красиві слова і що реальні дії звісно будуть розходитись із тим, що декларовано в ноті. Наводять також історичні аргументи такого висновку. Згадують про декларації

---

¹²⁸ *Morning Chronicle*. 1840. № 22091. 14 September. P. 2.

¹²⁹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22097. 21 September. P. 2.

та ноти перед поділом Польщі. Наводять приклад Лондонського договору від 6 липня 1827 року після якого через декілька років був заключений Адріанопольський договір, який на думку французької преси, поставив Османську імперію в дуже важке становище. Лорд Пальмерстон, на їх думку, боїться того факту, що Франція заключить союзний договір з Російською імперією і тим самим Британія втратить свої території в Індії. Вони заявляють, що лорд Пальмерстон сильно себе вводить в оману, думаючи, що Франція повірить в його порожні обіцянки. Незважаючи на всі ці випадки, наведені «Morning Chronicle», Британія та її уряд готові співпрацювати з Францією у питанні Іспанії. Тим самим, на думку авторів британської газети, це показує наскільки уряд Британії занепокоєний, щоб раптом не викликати будь-яку агресивну чи заздрісну реакцію з боку Франції. Хоча відмічають той факт, що французька преса не сильно цінить всі ці рухи з боку Британії і говорить про те, що вона робить все, щоб зменшити вплив Франції на території Іспанії.¹³⁰

В середині жовтня вийшов номер, в якому подається спроба аналізу відповіді Тьєра на ноту лорда Пальмерстона, яку той написав вкінці серпня 1840 року. Тьєр критикує політику свого британського колеги, намагаючись доводити, його політику помилковою і вона призводить насправді до подальшого послаблення Османської імперії. Одночасно він говорить, що віддаючи деякі території такі як Сирія своєму васалу Мухаммеду Алі Османська імперія навпаки стане сильнішою. «Morning Chronicle» відмічає, що цей документ дуже розлогий і дивний.¹³¹ У Тьєра не вийшло цим документом залучитись додатковою підтримкою в середині Франції також. Місцева преса відмічає, що відповідь занадто пізно була надана, а також відмічається двозначність і непослідовність у словах. З одного боку Франція і Британія дійшли згоди, але разом не діяли. Також відмічається, що у Тьєра вийшло поєднати ідею територіальної цілісності Османської імперії з тим, що Сирію варто передати Єгипту.¹³²

---

¹³⁰ *Morning Chronicle*. 1840. № 22103. 28 September. P. 2.

¹³¹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22117. 14 October. P. 2.

¹³² *Morning Chronicle*. 1840. № 22118. 15 October. P. 2.

У випуску від 22 жовтня «Morning Chronicle» пише, що французька преса починає обережно просувати нову ідею. Вони пропонують зробити даний документ Тьєра як контрпропозиція до Лондонського договору. Визнається, що чотири Великі держави визнають існування султана Османської імперії. У свою чергу Франція визнає існування правителя Єгипту. На їх думку, сила васала важлива для збереження балансу сил в Європі не менш важлива за силу сюзерена. Пропонується визнати Сирію за Мухаммедом Алі до кінця його життя, і тоді Франція буде готова доєднатись до чотирьох великих держав. Можна побачити як йдуть спроби модифікувати французьку позицію таким чином, щоб вона більш співпадала з позицією Британії та інших великих держав.¹³³

3.2 Основні аргументи захисту британської позиції та реакція на початок бойових дій у Сирії.

Після ознайомлення з головними тезами з боку французької преси, як їх було представлено у британській газеті, варто побачити які «Morning Chronicle» наводила контраргументи та намагалась проводити деескалацію ситуації, що склалась після заключення Лондонського договору у липні 1840 року та початку бойових дій у Сирії восени 1840 року.

Через два дня після того як британська публіка дізналась про сам факт договору, «Morning Chronicle» у випуску від 25 липня 1840 року пише про даний договір в контексті дебатів у британському парламенті. Під час дебатів один з членів парламенту, містер Юм, згадав, що дізнався з газет про укладання Британією договір з Пруссією, Російською імперією та Австрійською імперією для того, щоб змусити Мухаммеда Алі піти на поступки. Він висловив стурбованість, що до договору не було залучено Францію та висловив надію про продовження співпраці з нею для збереження загального миру.¹³⁴

Інший член парламенту, лорд Джон Рассел, заявив, що дізнався про цей договір від газети «Morning post». Він підтримав потребу зберігати дружні відносини із Францією та висловив сподівання про лише мирне протистояння в

---

¹³³ *Morning Chronicle*. 1840. № 22124. 22 October. P. 1.

¹³⁴ *Morning Chronicle*. 1840. № 22048. 25 July. P. 2.

контексті культури та мистецтва, та торгівлі. В контексті Східного питання лорд Рассел заявив, що є ситуація коли васал пробує нав'язати вимоги власному суверену, користуючись його слабостями та страхами. Також було висловлено сумнів, що втручання Британії зможе зробити відносини між цими двома частинами Османської імперії, як їх назвав лорд Джон Рассел, більш дружніми. Його хвилював той факт, що Османська імперія вже зверталась за допомогою до Російської імперії. Він звинуватив останню у постійному втручанні у справи Константинополя. Його хвилював той факт, що інші держави також будуть шукати захисту та зверхності Російської імперії. На його думку, ця країна ставить під загрозу своїм завзяттям загальний мир.¹³⁵

Лорд Пальмерстон у свою чергу заявив, що всі рішення було прийнято винятково для захисту інтересів Британії. Також він заявив, що події в Сирії і повстання місцевих мешканців – це наслідок боротьби проти тиранії місцевої влади. Сама ж Сирія, на його думку, далека від поняття території, де панує закон. Тим самим лорд Пальмерстон відкинув заяву, що заворушення в Сирії було справою рук британських агентів. Він вважав за потрібне відкинути думку деяких членів Парламенту, що Британія діє в контексті того, щоб зробити Османську імперію залежною від Російської імперії. Таке ставлення до цього питання ставить під загрозу загальний мир, а також шкодить інтересам Британії. Щодо Франції то лорд Пальмерстон заявив, що Франція підтримує незалежність та територіальну єдність Османської імперії під керівництвом правлячої династії. Одночасно варто пам'ятати, на його думку, що в Східному питанні всі п'ять Великих держав розходяться в дещо більш дрібних деталях.¹³⁶

Цікавим є той факт, що тема повстань та бунтів на території Сирії часто ставала темою вартої окремої уваги на шпальтах газети. Так, в одному із попередніх випусків за 21 липня 1840 року є стаття з іншої газети, яка датується 11 червнем того ж року. В цьому номері описувалось важке життя під єгипетською владою. Як населення втікало в гірські райони від нових зборів та

---

¹³⁵ *Morning Chronicle*. 1840. № 22048. 25 July. P. 2.

¹³⁶ *Ibid.* P. 2.

податків. Також говорилось про перші напади на єгипетські застави погано озброєних повстанців і те, як вони своєю сміливістю заслужили повагу з боку європейців, які все це могли бачити на власні очі. Підкреслювалось, що місцеві мешканці вдаються до такого через голоді і нестримні умови життя.¹³⁷

Тепер варто повернутись до згаданої в рамках дебатів у парламенті статті «Morning Post», на яку посилались члени у своїх виступах. Це друковане видання першим повідомило британцям про факт укладення Лондонського договору 15 липня 1840 року.¹³⁸ Реакція від «Morning Chronicle» на статтю своїх колег вийшла 27 липня, тобто через 4 дні після першого повідомлення. Перш за все, «Morning Chronicle» критикує колег за фаталізм, який присутній у їхній статті. Вони сумніваються, що зміни, які зазнало Східне питання через укладання договору поставило під загрозу гармонію та рівновагу європейських Великих держав. На думку «Morning Chronicle» все не так катастрофічно і важливо, що всі великі держави зійшлися на тому, як запобігти можливому розпаду Османській імперії, розбіжності ж полягають у способі досягнення цієї мети.¹³⁹

У цій статті «Morning Chronicle» виступає таким собі адвокатом політики лорда Пальмерстона. Цю роль вона збереже за собою і у наступних статтях. Так, у цьому випадку вона захищає міністра зовнішніх справ від закидів з боку французької преси, що він не поставив Францію до відома про цей договір аж до самого моменту підписання його. На її думку, Франція не могла не знати про нього, оскільки перед цим йшов довгий процес переговорів і, безсумнівно, що інші чотири Великих держави повинні були скористатись всіма можливими методами, щоб змусити Францію доєднатись до нього. Наступним, що ставить під сумнів «Morning Chronicle» це майбутні дії Франції, коли та дізналась про договір. Вона не вірить, що Франція може почати змушувати правителя Єгипту Мухаммеда Алі вести війну проти Османської імперії, а самій почати війну проти чотирьох інших Великих держав. Для редакторів газети такий розвиток подій є

---

¹³⁷ Morning Chronicle. 1840. № 2044. 21 July. P. 3

¹³⁸ Miroslav Šedivy. Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question. London, 2017. P. 54.

¹³⁹ Morning Chronicle. 1840. № 22049. 27 July. P. 2.

дуже малоімовірним, якщо взагалі реальним. Адже всі згодились, що варто зберегти Османську імперію і той факт, що Єгипет контролює територію Сирії становить перманентну загрозу існуванню Високій Порті. Також вони нагадують, якщо п'ять великих держав не домовляться діяти разом то тоді Російська імперія зможе знову сама діяти, особливо після заключення Юнкяр-Іскелесійський договору. Мова про який йшла в попередньому розділі. І на останок автори «Morning Chronicle» нагадали, що було питання про приналежність Антверпену до Бельгії чи Нідерландів. Тоді у п'яти Великих держав погляди також розійшлися. Франція та Британія змогли відстояти це місто за Бельгією, хоча інші Великі держави не були з цим згодні. Проте ці події не привели до жодної війни між державами. Тому, на думку редакторів, французька влада та народ достатньо розумні і виважені, щоб діяти раціонально у даній ситуації.¹⁴⁰

Наступним випуском, де можна побачити об'єднане пояснення політики Британії щодо Сходу і «адвокатування» дій лорда Пальмерстона, є випуск від 31 липня. На думку авторів будь-який інший курс є згубним для Великобританії. Так, уряд Об'єданого королівства зараз виходить з того, що захист та збереження Османської імперії силами чотирьох Великих держав є необхідністю, оскільки від виживання цієї імперії напряду залежить існування балансу сил у Європі. Іншою важливою складовою британської політики є об'єднання всіх Великих держав у рамках Східного питання. На їх думку, якщо Британія відійде або не прийме таку політику, автором якої є лорд Пальмерстон, Російська імперія вирішить, що настав час діяти самостійно і зможе заключити з Османською імперією черговий Юнкяр-Іскелесійський договір. Іншою складовою британської політики є запобігання будь-яких дій, які могли похитнути мир в Європі чи навіть почати Європейську війну. Таким чином Європейський мир можливий лише в тому випадку, якщо всі Великі держави розуміють та діють у рамках збереження Османської імперії. Також автори говорять, що Британія не відмовиться від своїх принципів щодо збереження

---

¹⁴⁰ *Morning Chronicle*. 1840. № 22049. 27 July. P. 2.

зовнішньої політики навіть не дивлячись на те, що це йде у розріз з політикою Франції.¹⁴¹

Взагалі після заключення Лондонського договору часто почали говорити, що Британія відійшла від союзу зі своїм природним союзником – Франції. Автори «Morning Chronicle» не розділяють таких закидів, пояснюючи це тим, що інтереси Британії завжди мають бути на першому місці, а також тим, що у французів появилось нездорове, на їх думку, захоплення Мухаммедом Алі.¹⁴²

Випуск від 7 серпня містить дебати у парламенті Великобританії. На них був присутній лорд Пальмерстон, який говорив про найголовніші аспекти зовнішньої політики його країни. Значне місце у виступі займало пояснення членам Парламенту, що він залишається прихильником союзу з Францією. Він наголосив, що гарні відносини з цією країною є запорукою миру та стабільності в Європі. Також спільні інтереси обох держав не зможуть на довгий час зробити Францію та Британію ворожими одне одній. Одночасно із цим зазначив, що зараз обидві країни розходяться у питанні щодо Сходу. Лорд Пальмерстон підтвердив, що в цілому Франція підтримує територіальну цілісність та незалежність Османської імперії під керівництвом правлячої династії. Як прикладом такої політики було наведено те, що Франція взяла участь у договорі 1839 року, а також те, що французький король у своїй промові також підтвердив, що його країна підтримує збереження Османської імперії. Одночасно із цим Франція проти того, щоб Сирія залишалась у складі Високої Порти. На думку французької сторони це б послабило б цю імперію. Лорд Пальмерстон заявляє, що він не розуміє таку логіку і вважає, що якраз навпаки передача б Сирії у склад Єгипту послабила Османську імперію і зробила б її вразливою для зовнішніх загроз. У своїй промові він коротко зупинився на долі Юнкяр-Іскелесійський договору. Було сказано, що Російська імперія не буде його поновлювати, пояснюючи це тим, що вона не хоче мати якісь особливі преференції у цьому питанні.¹⁴³

---

¹⁴¹ *Morning Chronicle*. 1840. № 2205. 31 July. P. 4.

¹⁴² *Ibid.* P. 4.

¹⁴³ *Morning Chronicle*. 1840. № 22059. 7 August. P. 2-3.

У випуску від 29 серпня читачі газети могли ознайомитись з меморандумом від лорда Пальмерстона до французького посла в Лондоні – Гізо. Перш за все, у цьому документі лорд Пальмерстон висловлює жаль з приводу того, що всі спроби змусити Францію доєднатись до цього договору були марними. Він зазначив, що чотири Великі держави долучились до договору, оскільки було розуміння, що без збереження територіальної цілісності та незалежності Османської імперії не буде миру та спокою на Європейському континенті. Тому було вирішено заключити цей договір з султаном Османської імперії для того, щоб вирішити проблему Леванту і не зволікати далі час. У випадку не заключення цього договору Великі держави б визнали свою неспроможність дбати про мир та безпеку на континенті. Також лорд Пальмерстон висловив надію, що Франція долучиться до врегулювання питання на Сході і, що цей розрив був тимчасовим. Французький уряд дає зрозуміти, що в цілому він готовий прийняти цей договір. За його словами всі чотири Великих держави сподіваються отримати від Франції хоча б моральну підтримку своїх дій, якщо не вийшло заручитись більш матеріальною. Вони висловлюють надії на те, що Франція зможе використати свій великий вплив на Єгипет і на Мухаммеда Алі, щоб той швидше та простіше прийняв умови договору, який йому пропонує Султан. Таким би способом Франція змогла б пришвидшити вирішення проблеми на Сході і отримати вдячність та повагу від всіх друзів миру.¹⁴⁴

У випуску, який вийшов 9 вересня, говориться про те, що правитель Єгипту Мухаммед Алі відмовився від пропозицій, які йому були висунуті в рамках Лондонського договору. Тому вже нема надії на те, що буде вибрано поміркований курс на вирішення даної проблеми. Також подається інформація, що у командора Напьера вийшло захопити декілька кораблів, які перевозили провізію та зброю. У номері приводиться коротке повідомлення від командора Напьера, у якому він запевняє про те, що буде висаджено значну кількість військ

---

¹⁴⁴ *Morning Chronicle*. 1840. № 22078. 29 August. P. 2.

європейських держав разом з силами Османської імперії. Він говорить, що варто діяти без подальших затримок, оскільки вони стають все більш небезпечними.¹⁴⁵

В середині вересня британському урядові вийшло відкинути основні претензії, які часто звучали з боку, як своїх головних політичних опозиціонерів – торі, так і головних закордонних критиків – французької преси. У цьому посприяло публікування умов Лондонського договору. Сам договір був опублікований 15 вересня.¹⁴⁶

Головний закид, як його представляє «Morning Chronicle» у випуску від 16 вересня робився, що Російська імперія отримала якісь преференції в перебуванні своїх кораблів у Дарданеллах, як це було за умовами Юнкяр-Іскелесійського договору. Таке враження було помилковим, оскільки Лондонський договір знову урівноважував іноземні військові флоти у питанні перебування у Босфорі та у Дарданеллах. Виняток міг бути зроблений лише для військових флотів союзників, вони могли зайти у протоки, але винятково з дозволу султана Османської імперії.¹⁴⁷

Нерозумінням і перекручуванням Лондонського договору відзначились не лише іноземні представники, в перше чергу французи, а також деякі британські діячі. Так, «Morning Chronicle» довелось у своєму випуску від 23 вересня відбиватись від нападів та пояснювати документ містеру Девіду Уркварту. Він заявив, що Константинополь буде перебувати під захистом сил Російської імперії, хоча в договорі, на що наголошують автори, говориться, що сили всіх союзників буде направлено на захист протоків та столиці, якщо їм буде загрозувати Мухаммед Алі. Також містер Уркварт заявив, що було упущено в договорі окремо згадку Босфору. Для нього це знову як преференція для Російської імперії, якій дозволяють перекинути балтійський флот до берегів Леванту. Йому нагадують, що не обов'язково озвучувати певну назву, щоб було зрозуміло про, що йде мова. У договорі від 5 січня 1809 року Британія погодилась поважати той факт, що відповідно до законів Османської імперії військові

---

¹⁴⁵ *Morning Chronicle*. 1840. № 22087. 9 September. P. 1.

¹⁴⁶ *Morning Chronicle*. 1840. № 22092. 15 September. P. 3.

¹⁴⁷ *Morning Chronicle*. 1840. № 22093. 16 September. P. 3.

кораблі не будуть заходити в протоки. Хоча також по назві згадувались лише Дарданелли. І прописувався той факт, що Лондонський договір від 15 липня знову підтвердив дані закони без жодного винятку для Російської імперії. Військові кораблі іноземних держав можуть зайти в протоки лише в дуже специфічних умовах і то лише з дозволу султана Османської імперії. Тому не варто шукати якісь преференції чи інші спеціальні умови для Російської імперії. Останній пункт, який згадує «Morning Chronicle» це критика у бік лорда Пальмерстона, яку вони звісно, що не приймають. Він засуджує лорда Пальмерстона за те, що той відмовився від союзу з Францією на користь союзу з Російською імперією і заявляє, що Франція тепер дивиться на Британію зі смутком та здивуванням. Хоча на думку авторів газети це на Францію так треба дивитись, народ якої настільки задурений, що готовий кинутись на війну, яка не має жодних інтересів для Франції, і не принесе їй ні національну гордість, ні національну безпеку, і можливість якої засуджує вся Європа.¹⁴⁸

У випуску від 5 жовтня 1840 року вийшов аналіз ноти лорда Пальмерстона до містера Булвера. Важливість цієї ноти така, що вона чітко пояснює зовнішню політику Великобританії, як її бачив лорд Пальмерстон. Він заявив, що неможливо поєднувати захоплення Мухаммедом Алі Сирію з тим, що всі великі держави ще в липні 1839 році погодились визнавати незалежність та територіальну цілісність Османської імперії. Також сама Сирія дуже важлива для Османської імперії, яка буде змушена тримати війська в Малій Азії, в горах Таурус, в Багдаді та в Діярбакирі. Така ситуація настільки послаблює Османську імперію, що вона знову може стати жертвою зовнішніх втручань, що у свою чергу вплине на ситуацію в Європі. Також амбіції Мухаммеда Алі не зможуть довго миритись з тим, що йому доводиться бути васалом султана. У такій ситуації Великі держави могли діяти лише в двох напрямках, або змиритись з розчленуванням Османської імперії, або допомогти їй повернути контроль над Сирією. Іншим важливим принципом, на якому тримається цивілізований світ, це визнання того, що султан Османської імперії є законним володарем цих

---

¹⁴⁸ *Morning Chronicle*. 1840. № 22099. 23 September. P. 2.

земель, тому їх не можна просто так відтинати від його держави. Третім пунктом, який озвучує лорд Пальмерстон, це те, що місцеве населення Сирії треба спасати від тиранічної влади Єгипту, а також те, що правління Мухаммеда Алі і встановлені ним монополії заважають розвитку торгівлі в регіоні. У випадку, якби Британія не зайняла вищезгадану позицію, то тоді б вона фактично добровільно передавала б Османську імперію в руки Російської імперії.¹⁴⁹

Наступна частина присвячена поясненню цього розрива з Францією, який можна було бачити в минулих статтях, і у якому активно звинувачували лорда Пальмерстона. Він робить екскурс в історію, але в найновішу. Він нагадує, що в червні 1839 році уряд Британії запропонував Мухаммеду Алі залишити за собою Єгипет, як спадкове володіння. Взамін він мав вернути під контроль султана Святі міста, Кандію та Сирію. Французький уряд зробив контрпропозицію 27 вересня і запропонував залишити Мухаммеду Алі Єгипет та Сирію, як спадкові володіння, а також управління Кандії на все його життя. Одночасно з цим, три інші Великі держави взяли за основу саме пропозицію Британії, а не Франції. Тут лорд Пальмерстон робить особливий акцент на тому, що британський уряд був готовий піти на великі жертви, щоб зберегти відносини з Францією. В новій пропозиції Мухаммеду Алі за межами Єгипту повинні були залишити Нижню Сирію. Французький уряд відмовився від цієї пропозиції і навіть заявив, що не буде брати участь в жодному договорі, якщо його умови не будуть погоджені з Мухаммедом Алі. Лорд Пальмерстон навіть після цього не залишив спроб домовитись з Францією і разом з послом Австрійської імперії лордом Нойманном запропонували Франції ще один варіант договору, відповідно до якого Мухаммед Алі отримав би ще Акру і частину території Сирії на все своє життя, проте зауважили, що це вже остання пропозиція і на більші поступки вони піти не можуть. Ця пропозиція була зроблена у травні. У червні Франція відмовилась від цього і заявила, що вона не приєднається до примушення

---

¹⁴⁹ *Morning Chronicle*. 1840. №22109. 5 October. P. 2.

Мухаммеда Алі. Лорд Пальмерстон ще раз наголошує на тому, що це саме Франція і її політика відділили її від чотирьох Великих держав, а не навпаки.¹⁵⁰

«Morning Chronicle» підбиває підсумки словами лорда Пальмерстона: якщо чотири Великі держави погодилися з одним курсом, то вони не повинні звертати увагу на п'яту Велику державу, яка не змогла погодитись. Вони наголошують на найголовніші претензії, які найчастіше закидали уряду Британії. Перше, це те, що Франція відділилась від Британії, яка у свою чергу зробила все, щоб не допустити цього. Британія не діяла самотужки, а заручилась підтримкою інших Великих держав, у першу чергу Австрійської імперії. Франція сама загнала себе у таку ситуацію. Під кінець «Morning Chronicle» нагадує всім, хто критикував британський уряд в бажанні розв'язати війну, а на їх думку, це працівники «Times», чиї заяви не відповідають дійсності.¹⁵¹

29 жовтня говориться у випуску, що французький уряд зазнав великих змін. На посаді Тьєра було замінено на Гізо після того як відбулось зібрання Зборів 28 жовтня. Тому «Morning Chronicle» вирішує звернутись ще раз до ноти Тьєра, яка тепер виглядає більше ніж виправдання своїх дій. Такі дії призвели до того, що Франція відійшла від союзу з Британією. Також автори газети погоджуються з думкою Тьєра про те, що на початку переговорів перед заключенням Лондонського договору було дві проблеми. Перша, це єгипетська агресія, а друга – винятковий статус Російської імперії у захисті Османської імперії. Під час переговорів другу проблему вийшло вирішити, і Російська імперія відмовилась від свого статусу. На думку авторів, Британія повинна була згодитись і не відкидати такий крок Російської імперії, щоб не спровокувати подальші можливі агресивні дії. Для них не зрозуміло чому Франція настільки гостро реагує щодо статусу Сирії, навіть більше ніж в контексті територіальної цілісності Османської імперії. Заради цього бачення вона була готова розірвати союз з Британією і навіть дійти до того, щоб розпочати загальну Європейську війну.¹⁵²

---

¹⁵⁰ *Morning Chronicle*. 1840. №22109. 5 October. P. 2.

¹⁵¹ *Ibid.* P. 2.

¹⁵² *Morning Chronicle*. 1840. №22130. 29 October. P. 2.

Після зміни французького уряду, а також через успіхи об'єднаних сил Великобританії, Австрії та Османської імперії у бойових діях в Сирії, можна помітити як почався процес змін і у французькій пресі також. Хоча на деякі випадки «Morning Chronicle» продовжує реагувати особливо у бік лорда Пальмерстона. Британська газета відкидає такі заяви своїх французьких колег, як те, що лорд Пальмерстон зрадив свою країну своїми діями. Також не згоджуються з тим, що Британія веде у регіоні безглуздий хрестовий похід. Відкидається заява про те, що ціль Британії зробити із Сирії чергову Індію, а Еміра Башира перетворити на чергового правителя Ауда. Також у цьому випуску за 5 листопада вперше піднімається питання про майбутнє відносин між Францією та Британією після всіх цих непорозумінь останніх місяців. На думку редакторів «Morning Chronicle» вони впевнені, що у майбутньому жодна з цих країн не розв'яже війну одна проти одної через спекулятивне питання. Вони сподіваються, що країни не відступлять у своїх обов'язках, яким би це майбутнє не було. Також висловлюють сподівання, що у майбутньому ні Британія, ні Франція не будуть знаходитись у незрозумілому протистоянні одна з одною.¹⁵³

В контексті висвітлення зовнішньої політики вартує уваги випуск від 7 листопада. В ньому редактори «Morning Chronicle» проводять аналіз виступу короля Франції перед Палатою. Сам французький король говорить про виклики, які випали на нього як на правителя Франції протягом останнього часу. Під час самого аналізу нахваляються успіхи британських та австрійських моряків у боях проти єгипетської армії. Тут цікаво ще те, як британська газета підсумовує свій аналіз виступу. Вони починають нахвалявати політику лорда Пальмерстона щодо Сходу. Відмічають, що він був під нападками зі всіх сторін навіть тих, хто мав би підтримувати його. Тепер всі ті ліберали, які ставили під сумнів і критикували лорда Пальмерстона за його втручання у справи Османської імперії та Сирії, повинні замовкнути.¹⁵⁴

---

¹⁵³ *Morning Chronicle*. 1840. №22136. 5 November. P. 2.

¹⁵⁴ *Morning Chronicle*. 1840. № 22138. 7 November. P. 2.

Автори відмічають, що лорду Пальмерстону з мінімальними витратами з бюджету і розумним використанням Британського флоту під командуванням британського міністерства вийшло зберегти територіальну цілісність Османської імперії. Вийшло також звільнити населення Сирії від важкого деспотизму Єгипту. Не обминають також той факт, що вплив Британії тепер відчутний на всьому Сході. Окремо зупиняються на тому, що завдяки діям саме лорда Пальмерстона по відновленню контролю над Сирією Османська імперія, яку називають важливою, почала почуватись більш впевненою і отримала навіть шанс на відновлення.¹⁵⁵

Похвала лорду Пальмерстону закінчується тим, що амбіції Британії далеко не обмежуються лише цими досягненнями і своїми власними островами. Вона присутня у всіх кінцях світу. У випадку спроби не брати участь у світових процесах закінчиться тим, що проти Британії піднімуться вороги зі всіх куточків світу. Далі переходять до того, що британські торговці присутні всюди і те, що вони страждають від ворожості у Південній Америці. На думку редакторів, успіх у Сирії має стати застереженням для будь-кого, хто планує притиснення. У лорда Пальмерстона вийшло підняти репутацію своєї країни завдяки тому, що він підтримував справу честі та справедливості лише чесними та прямолінійними способами. На відміну від тих, хто керується хворими амбіціями.¹⁵⁶

Випуск 10 листопада достатньо важливий в контексті аналізу зовнішньої політики Британії, оскільки має ряд статей пов'язаних безпосередньо з персоною лорда Пальмерстона. Так, у випуску є коротка стаття порівняння політики британського міністра зовнішніх справ з політикою на той вже момент його колишнього французького колеги – Адольфа Тьера. Перш за все автори «Morning Chronicle» підкреслюють, що у лорда Пальмерстона прямий і чесний спосіб донесення думки, яка повністю руйнує дуже детальну теорію Тьера. Так, лорд Пальмерстон відкидає ідею того, що Османська імперія може стати сильнішою, якщо якійсь її частині буде надана незалежність. На його думку, султан

---

¹⁵⁵ *Morning Chronicle*. 1840. № 22138. 7 November. P. 2.

¹⁵⁶ *Ibid.* P. 2.

Османської імперії повинен мати повний і однаковий контроль над всіма своїми землями. Також потрібно, щоб він міг здійснювати внутрішній контроль своєї імперії без допомоги зовнішніх сил. Також лорд Пальмерстон відкидає заяви про те, що наявність Мухаммеда Алі це важливий елемент для підтримки балансу сил та миру в Європі. Якраз навпаки, він використовує отримані від суверена права, щоб вести проти нього війну, тим самим він стає причиною слабості свого суверена, а не сили.¹⁵⁷

У цьому ж номері присутній лист лорда Пальмерстона до графа Гранвілля. Деякі з ідей міністра зовнішніх справ було наведено в контексті вищезгаданої статті. Лорд Пальмерстон у цьому листі наголошує декілька разів про суб'єктність султана Османської імперії. Так, лише султан має право назначати та знімати правителів, які керують частинами його імперії від його імені. Великі держави максимум можуть пропонувати свою допомогу султану Османській імперії, а інше залежить лише від нього. Цікаво є те, що лорд Пальмерстон дозволяє собі згодитись з ідеєю Тьера про те, що не можна міняти державу на користь або на шкоду будь-якій існуючій владі. Британський міністр пояснює, що уряд діє відповідно до цієї настанови, тому він і намагається не допустити того, щоб від Османської імперії відокремилась Сирія та Єгипет.¹⁵⁸

В наступному випуску «Morning Chronicle» погоджується з тезою лорда Пальмерстона про те, що внутрішні питання Османської імперії залишаються на розгляд лише султану і те, що Великі держави можуть лише радити йому, що краще зробити. Так, було висунуто припущення, що підписанти Лондонського договору запропонують султану залишити Мухаммеда Алі правителем Єгипту, якщо той згодиться відмовитись від претензій на Сирію. Проте автори зазначають, що султан має повне право не приймати цю пропозицію і відмовитись від неї. Тут же піднімається питання про те, що буде робити Франція, чи готова вона дійти до того, що оголосить війну Османській імперії, щоб зберегти за Мухаммедом Алі його Єгипет. І що буде робити Франція, якщо

---

¹⁵⁷ *Morning Chronicle*. 1840. №22140. 10 November. P. 2.

¹⁵⁸ *Ibid.* P. 2.

раптом населення Єгипту повстане проти свого володаря, оскільки його правління доволі жорстоке. Одночасно наголошується, що головне непорозуміння між чотирма Великими державами поступово вирішується військовими операціями в Сирії. Також вони висловлюють віру в те, що завдяки ним буде встановлено мир і Мухаммед Алі втратив територію Сирії назавжди.¹⁵⁹

Таке вихваляння міністра зовнішніх справ не пройшло непомітно для інших газет, які вирішили описати політику Британії щодо Османської імперії не в настільки позитивному тоні як це було зроблено «Morning Chronicle». Так, інша британська газета «Examiner» звинувачує своїх колег у тому, що вони вже занадто готові виправдовувати і захищати будь-який крок лорда Пальмерстона. Самого його звинувачують у тому, що він грубо втрутився у внутрішні справи Османської імперії, прикриваючись збереженням балансу сил та миром в Європі. Сам Лондонський договір на їх думку став інструментом, який дозволив використання грубої сили у міжнародних відносинах і те, що нею сильніший може нав'язувати свою волю слабшим.¹⁶⁰

Звісно, що «Morning Chronicle» у своєму випуску від 9 листопада відкидає звинувачення своїх колег. Вони заявляють, що султан Османської імперії сам попросив про допомогу у боротьбі проти Єгипту і йому її надали, а не те, що щось було нав'язано силою. Також вони нагадують, що султан просив допомогу з 1833 року, хоча тоді вона і не була толком надана. На їх думку, перемога 10 жовтня над силами Ібрагіма Паши це повністю заслуга османських сил, проти яких єгиптянам нічого було протиставити.¹⁶¹

Автори «Morning Chronicle» не згодні з тим, що Лондонський договір порівнюють з договором заключений щодо Греції, який «Examiner» вважає прикладом більш розважливої та мирної політики втручання у внутрішні справи. На їх думку, там також було застосування сили, щоб змусити на той раз султана перестати пригнічувати своїх підданих. Прикладом військового втручання

---

¹⁵⁹ *Morning Chronicle*. 1840. №22141. 11 November. P. 2.

¹⁶⁰ *Morning Chronicle*. 1840. №22139. 9 November. P. 2-3.

¹⁶¹ *Ibid.* P. 3.

називається битва під Наваріно, де об'єднаний флот Британії, Франції та Російської імперії бився проти флотів Османської імперії та Єгипту.¹⁶²

Також відкидаються аргументи того, що не було сенсу заключати цей договір, оскільки в регіоні починала поступово панувати буква закону і те, що британській торгівлі нічого не загрожувало. Для «Morning Chronicle» ситуація була іншою. Мухаммед Алі порушив свою обіцянку дану мешканцям Сирії і почав насильно роззброювати їх і порушувати їх права. А торгівля в регіоні повністю занепала.¹⁶³

Редактори «Morning Chronicle» також відстоюють думку, що Лондонський договір 15 липня був навіть чимось більшим за збереження незалежності та територіальної цілісності Османської імперії, яка передбачала повернення такої стратегічно важливої території як Сирія. Завдяки цьому договору османці отримали можливість відчутти самоповагу щодо себе, коли розбили вразі більші війська Ібрагіма Паші в Сирії. Вони, як наголошується у статті, були підготовлені французами і за французькою моделлю. Османці змогли проявити хоробрість, а також заслужити повагу з боку інших.¹⁶⁴

Цікаво також звернути увагу на те, як «Morning Chronicle» захищають політику лорда Пальмерстона на початку своєї кар'єри, що відрізнялась від тої, яка була в кінці 1830 – х років. Вони згоджуються з тим, що у свій час лорд Пальмерстон пропонував віддати Мухаммеду Алі всю Сирії разом з містами Дамаск і Алеппо в 1833 році. Такий крок пояснюють тим, що тоді міністр зовнішніх справ сподівався, що це заспокоїть правителя Єгипту і той візьме більш спокійний курс. Тому, коли в 1839 році він зрозумів, що Мухаммед Алі не збирається зупинитись, то думка була змінена і він почав разом з іншими Великими державами підтримувати Османську імперію в боротьбі проти Єгипту.¹⁶⁵

---

¹⁶² *Morning Chronicle*. 1840. №22139. 9 November. P. 3.

¹⁶³ *Ibid.* P. 3.

¹⁶⁴ *Ibid.* P. 3.

¹⁶⁵ *Ibid.* P. 3.

У випуску за 14 листопада можна знову побачити протистояння поглядів між «Morning Chronicle» та «Times», яке вже згадувалось раніше в рамках цієї роботи. Перші не згодні з припущенням, що Британія почала відноситись до Османської імперії як до чергового місцевого володаря з Індії. Автори підкреслюють, що султан незалежний володар, чия держава мала навіть можливість зіштовхнутись з Російською імперією. Хоча визнається, що зараз Османська імперія перебуває в поганому стані. Наголошується на тому, що одна із цілей Лондонського договору була повернути султану свою незалежність в політиці і самому вирішувати без оглядання на когось. «Morning Chronicle» наголошує, що не варто прирівнювати його до індійських володарів, яким Британія говорить, що робити і що не робити. Султан може вирішувати сам. Також йде акцент на те, що османці своїми успіхами проти єгиптян змогли заслужити повагу як союзників так знову повірити у себе, що було важливою складовою Лондонського договору. Було важливо показати знову всім, що султан має вплив і контроль над всіма частинами своєї імперії. У своїх аргументах, знову звертаються до лорда Пальмерстона, який говорив про зменшення втручання у справи Високої Порти. Підкреслюють, що султан може прислухатись до порад своїх союзників, оскільки перебуває в критичній ситуації, проте в жодному разі не можна цим фактом ставити під сумнів його незалежність як володаря.¹⁶⁶

Знову було продемонстровано протиріччя між «Morning Chronicle» та «Times» у випуску від 17 листопада. Більшість аргументів була знову про те, що Османська імперія мусить бути єдиною та незалежною. Важливо в контексті Британської зовнішньої політики інше. Говориться про те, що уряди Британії та Франції однаково бажають миру. Британія не має жодних скритих мотивів, а новий французький уряд готовий до продовження взятого ним курсу. Тоді, коли уряд Тьера мав нічого крім підозріння до всіх і до всього.¹⁶⁷

---

¹⁶⁶ *Morning Chronicle*. 1840. № 22144. 14 November. P. 2.

¹⁶⁷ *Morning Chronicle*. 1840. № 22146 17 November. P. 2.

В наступному випуску дана суперечка продовжується, оскільки не встигли сказати все з першого разу. Так, 19 листопада у статті відкидаються заяви «Times» про те, що лорд Пальмерстон бажає війни на Сході і перенести її у Європу. Також відкидається звинувачення у тому, що міністр зовнішніх справ відмовляється йти на співпрацю з новим французьким урядом і новим міністром зовнішніх справ Гізо. Навпаки з новим урядом варто співпрацювати, оскільки він хоче зберегти мир зараз і не допустити війну в майбутньому. Тьер у свою чергу міг спровокувати своїми діями війну випадково, так як сам він її не бажав.¹⁶⁸

У випуску за 2 грудня є стаття, у якій знову піднімається фундаментальний принцип зовнішньої політики Британії в регіоні. Автори газети пояснюють про те, що не треба ставитись до Мухаммеда Алі як до суверена Єгипту. Лондонський договір був підписаний для того, щоб запобігти його можливій незалежності. Наголошується на тому, що Єгипет як територія є невід'ємною складовою Османською імперії. Саме це розуміння і той факт, що Британія виступає за територіальну цілісність Османської імперії – стали основними факторами прийняття рішень. Таким чином варто відкинути Франції та іншим державам якісь мрії чи плани про те, що можна взяти Єгипет під свій протекторат чи зробити його своїм васалом, оскільки для цього Єгипет має бути незалежною державою. Також знову відкидаються зауваження від «Times» про те, що Британія мусила заключити якийсь договір з Єгиптом напяму. Якби Британія змогла б це зробити то і інші країни також би зробили, що є недопустимим. Далі наводиться зрозумілий для читачів приклад. Це було б так само, якби губернатор Канади мав право заключити союзний договір з Францією чи зі Сполученими Штатами Америки. Автори підкреслюють, що договори такого типу можуть бути укладені лише незалежними суверенами.¹⁶⁹

У Франції новини про бойові дії і навіть захоплення Бейрута і зміщення Мухаммеда Алі почали новий виток войовничості, навіть більший ніж новини липня. Так, місцева преса спробувала зменшити свій тон під кінець минулого

---

¹⁶⁸ *Morning Chronicle*. 1840. № 22148. 19 November. P. 2.

¹⁶⁹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22159. 2 December. P. 2.

місяця, але після останніх новин знову вернулась до залякування всіх майбутньою війною та майбутньою мобілізацією французького народу.¹⁷⁰

Новини про початок бойових дій в Сирії французька преса зустріла дуже агресивно. Так, у номері від 10 жовтня «Morning Chronicle» писала, що на їхніх шпальтах появлялись різні ідеї від направлення допомоги Єгипту у складі 20 000 французьких солдат або атаки флоту Російської імперії, якщо той увійде в Босфор. Самі автори британської газети нагадують своїм читачам, що Франція максимум морська сила другого порядку. Також вони пишуть, що не варто вже сипати погрозами. Відмічається умілість британських моряків та морської піхоти, яка звільнить Сирію від Єгипетського правління. Наголошують на тому, що умови Лондонського договору почали виконуватись силою і цей процес не зупинити. У випуску згадується, що на 28 жовтня буде скликано французькі Збори і це може бути поступкою французькому королю для партії війни, яка активна в середині країни.¹⁷¹

Інформація про підготовку до бойових дій в Сирії в газеті спливала час від часу, починаючи з другої половини вересня. У номері від 26 вересня в контексті розмови про те, що Мухаммед Алі відмовився від усіх ультиматумів і те, чи варто почати евакуацію консулів з Александрії, згадується, що на Кіпрі збираються дві експедиції Османської імперії. Перша нараховує 6 000 солдат, а друга - 14 000 солдат. Вони готуються направитись до Сирії.¹⁷² У випуску від 28 вересня 1840 року говориться, що адмірал Стопфорд готується посилити блокаду. Також повідомляється, що сили командора Напьера були доведені до шести лінійних кораблів. Коротко інформують, що британці взяли місто Мока.¹⁷³

У випуску від 5 жовтня є вже більш підтверджена інформація про бойові дії в Сирії і бомбардування Бейрута об'єднаним австро-британським флотом. Також надається інформація про те, що султан Османської імперії видав фірман, яким було зміщено Мухаммеда Алі з позиції правителя Єгипту. «Morning

---

¹⁷⁰ Miroslav Šedivý. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London, 2017. P. 95.

¹⁷¹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22114. 10 October. P. 2.

¹⁷² *Morning Chronicle*. 1840. № 22102. 26 September. P. 2.

¹⁷³ *Morning Chronicle*. 1840. № 22103. 28 September. P. 2.

Chronicle» вважає, що всі ці дії наближають час, коли Сирія буде звільнена від присутності на ній єгиптян.¹⁷⁴

Наступним важливим випуском варто назвати той, який вийшов 25 листопада, коли до Британії дійшла чітка інформація про те, що фортеця Акра була взята військами союзників. Знову звертаються до політики лорда Пальмерстона про те, що він зумів не допустити знищення Османської імперії і тим самим не було розпочато війну між Великими державами за її уламки. Його називають розумною людиною, який зумів вибрати найбезпечніший шлях з найменшою кількістю ризиків. Тому тепер автори сподіваються, що лорд Пальмерстон отримає ту справедливість за свої дії, яку він заслуговує навіть від тих, хто весь цей час скрито бажав війни.¹⁷⁵

27 листопада вперше у газеті коротко появляється інформація про те, що Мухаммед Алі наказав Ібрагіму Паші евакуювати війська з території Сирії.¹⁷⁶

У випуску за 1 грудня продовжують говорити про те, що Ібрагім Паша отримав наказ про виведення військ із Сирії. Є інформація про те, що він готовий повернути Османській імперії назад флот. Були надіслані накази до Каїра, щоб той не перекидав додаткові сили в регіон, а також перестав збирати війська для цього.¹⁷⁷

У номері за 2 грудня читачам даються на ознайомлення листи від полковника Сера Чарльза Фелікса Сміта, який командував військами у Сирії, Адмірала Роберта Стопфорда про те, як і коли було прийнято рішення про штурм Акри. Дана фортеця мала настільки важливе значення для перебігу військової компанії в регіоні, що «Morning Chronicle» вирішило інформацію про це розмістити на сторінках випуску.¹⁷⁸

У цьому номері продовжується публікування ситуації в Єгипті. В Александрії почалась паніка, коли дійшли новини про те, що Акра пала. Мухаммед Алі спочатку, якщо вірити французькій пресі, готувався до компанії

---

¹⁷⁴ *Morning Chronicle*. 1840. № 22109. 5 October. P. 2.

¹⁷⁵ *Morning Chronicle*. 1840. № 22153. 25 November. P. 2.

¹⁷⁶ *Morning Chronicle*. 1840. № 22155. 27 November. P. 2.

¹⁷⁷ *Morning Chronicle*. 1840. №22158. 1 December. P. 2.

¹⁷⁸ *Morning Chronicle*. 1840. № 22159. 2 December. P. 2.

у відповідь, проте після консультацій його переконали, що варто вже зайняти вже більш виважену і спокійну позицію.¹⁷⁹

Можна прочитати продовження подій в Єгипті в наступному номері. «Morning Chronicle» продовжує говорити про паніку в Александрії спричинену взяттям Акри і тою легкістю, з якою це було зроблено. Говорять, що Мухаммед Алі тепер змушений змінити свою стратегію, розуміючи що подальше протистояння йому не виграти. Перемогу над Ібрагімом Паши покладено авторами на Командора Напьера. Висловлюється сподівання, що тепер Мухаммед Алі буде готовий завершити Єгипетське питання.¹⁸⁰

У випуску за 8 грудня міститься інформація про останні новини із Єгипту та Китаю. Пишеться, з поміткою про надзвичайність новини, що Мухаммед Алі здався. Він підтвердив у листуванні із Командором Напьером, що приймає всі пункти, які були йому висунуті. Таким чином Єгипет полишає Сирію, флот Османської імперії повертається знову під контроль султана. Говориться про те, що війна стала настільки непопулярною серед населення Єгипту, що навіть були випадки псування прибережних гармат солдатами.¹⁸¹

3.3. Висвітлення змін у Франції як частина стратегії пояснення політики Британії.

«Morning Chronicle» не оминула у своєму випуску ще раз похвалити політику лорда Пальмерстона і показати подвійні стандарти Адольфа Тьера. У випуску 16 листопада сказано, що лорд Пальмерстон на всі випадки свого опонента відповідав лише словами миру та ввічливості. Підкреслюється, що це єдина можлива реакція у цій ситуації. У свій час Тьер одночасно писав про важливість збереження миру у Європі і підтримував ідею французьких журналів про те, що Єгипет знаходиться під французьким протекторатом. Автори похвалили Тьера за те, що той придумав нову школу дипломатії – чесність. Суть у тому, щоб писати і викладати на широкий загальний, що ти думаєш.¹⁸²

---

¹⁷⁹ Ibid. P. 2.

¹⁸⁰ *Morning Chronicle*. 1840. № 22160. 3 December. P. 2.

¹⁸¹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22164. 8 December. P. 2.

¹⁸² *Morning Chronicle*. 1840. № 22145. 16 November. P. 2.

У випуску за 30 листопада піднімається нова форма політики Франції після того як вона залишалась одна.¹⁸³ Вперше про неї заговорили ще у номері від у контексті взятого Францією курсу на переозброєння та збільшення загальної кількості солдат в армії.¹⁸⁴ Вона називається озброєним миром. Французькі політики пояснюють це тим, що вони хочуть зберегти мир на континенті. Британська газета говорить, що для цього вистачило б 500 000 солдат без подвоєння їхньої загальної кількості удвічі. Це більше нагадує все-таки підготовку до війни проти всієї Європи. Знову йде далі застереження, що для Франції така війна буде катастрофічною і висловлюється сподівання, що більш мирна політика займе місце серед французького правлячого істеблішменту. Говориться, що Британія не зробила нічого, щоб вести настільки агресивну політику.¹⁸⁵

Політика збройного миру або *la paix armée*, яку започаткував ще Тьєр, була єдиним шляхом для нового французького уряду Гізо зберегти свою гідність. Вона також була можливістю показати всім силу та готовність до захисту Мухаммеда Алі в Єгипті, якщо інші Великі держави змінять свою думку і все-таки наважаться на цей крок.¹⁸⁶

Таку позицію не розуміли не лише редактори британської газети. Канцлер Меттерніх не поділяв бажання французьких колег збільшити кількість солдат, ні в часи перебуванні при владі Адольфа Тьєра осінню 1840 року, ні продовження цієї політики протягом уряду Гізо. Для нього «озброєний мир» був нісенітницею і означав підготовку до війни.¹⁸⁷

Починаючи з 1 грудня 1840 року газета «Morning Chronicle» активно публікувала і коментувала дебати, які відбувались у Палаті в Франції. У цьому номері вони звернули увагу на те, що деякі з французьких депутатів продовжували підтримувати збільшення французької армії до 950 000 і

---

¹⁸³ *Morning Chronicle*. 1840. № 22157. 30 November. P. 2.

¹⁸⁴ *Morning Chronicle*. 1840. №22057. 5 August. P. 5.

¹⁸⁵ *Morning Chronicle*. 1840. № 22157. 30 November. P. 2.

¹⁸⁶ Miroslav Šedivy. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London, 2017. P. 108.

¹⁸⁷ *Ibid.* P. 151

висловлювали своє нерозуміння чому Європа хвилюється через це. Гізо називає даний процес переозброєння «озброєним миром»¹⁸⁸

У цьому ж випуску виходить стаття про те, що Франція велика нація. Висловлюється сподівання на те, що у майбутньому Франція буде вести себе більш спокійно та більш передбачувано у майбутньому. Сам народ має перестати піддаватись історіям про майбутні завоювання іноземних земель. Тут переходять до чеснот англійської нації – спокою та незацікавленості завдяки яким вони не піддалися погрозам з боку Франції. Одночасно з цим попереджають, що не всі народи такі спокійні і можуть прийняти більш агресивні заходи в майбутньому. Найголовніше, що має завоювати французький народ, на думку редакторів газети, здоровий глузд.¹⁸⁹

Під час виступів у Палаті, як вони були представлені у номері за 4 грудня, Тьєр говорить про те, що лорд Пальмерстон заявив, що Франція може бути незадоволеною, але вона відступить. Далі французький політик продовжує свою думку, говорячи, що лорд Пальмерстон зробив все для своєї країни. Франція втратила Середземне море – воно належить тепер лише Британії. Сам договір був не більше ніж поділом сфер впливу між Великими державами. Тьєр говорить, що Франція не повинна дозволяти так до себе ставитись і підкреслює, що чотири Великі держави ставляться до неї з великою зневагою, хоча і обіцяли не ображати її. Виступ закінчується закликком, що у майбутньому Франція знову стане найсильнішою державою Європи.¹⁹⁰

В контексті цієї роботи важливо поглянути на статтю, яка вийшла у «Morning Chronicle» 5 грудня. Перш за все, у ній звинувачують французьких парламентарів у тому, що вони відкидають існування такої чесноти як чесність у цьому світі. На їх думку, всі хочуть лише обманути та ограбити одне одного. Через це вони бачать у політиці Британії лише запобігання втрати Єгипту Османською імперією і тим самим зупинивши створення Арабської імперії під протекторатом Франції. На їх думку, робляться дані кроки лише для того, щоб

---

¹⁸⁸ *Morning Chronicle*. 1840. №22158. 1 December. 2.

¹⁸⁹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22160. 3 December. P. 2.

¹⁹⁰ *Morning Chronicle*. 1840. №22161. 4 December. P. 3.

оволодіти Суецьким перешийком, щоб з'єднати європейські та азійські території Британської імперії. Редактори газети відкидають такі французькі ідеї, аргументуючи занадто великою ціною для перевезення через ті землі. Також підкреслюється, що користуватись цим маршрутом занадто небезпечно. Вони заявляють, що Британія не хоче жодної додаткової території в регіоні Середземного моря. Прикладом наводиться історія з Іонійськими островами, які за результатами Віденського Конгресу були передані під управління саме Британії. Автори говорять, що їх країна бажала, щоб ці території перейшли під управління Австрійської імперії і лише вмовляння графа Капо д'Істрія імператора Олександра I зумовили передачу цих територій Британії. Вона б сама, на думку газети, ніколи на них би не погодилась і бажала б навіть, щоб вони перейшли Російській імперії, а не їй.¹⁹¹

У статті заявляється, що основним ресурсом національної сили Англії є чесність. У той час інші нації зайняті тим, що використовують всю свою винахідливість, щоб залякувати інших і тим самим, залишаючи лише страх та невпевненість. Англія таким чином спокійно і впевнено додає до своїх морських територій нові землі та ресурси, які не забере у неї жоден ворог. Говориться, що у допомозі Османській імперії нема жодної егоїстичної причини. Єдина мета – це запобігти територіальним змінам, які можуть привести до Європейської війни. Під кінець автори засуджують всіх тих, хто бажає і кличе війни. Такі дії не можуть вкlastись у голову будь-якій тверезій людині.¹⁹²

Отже, основні закиди у бік Британії та її міністра зовнішніх справ лорда Пальмерстона були направлені на те, щоб пояснити небезпеку Лондонського договору, який був заключений у липні 1840 року. Французька преса та політичні противники міністра у середині країни акцентували свою увагу на тому, що даний договір руйнує мир та баланс сил у Європі. Також звинувачували лорда Пальмерстона у тому, що той відійшов від союзу з Францією і навіть не поставив її до відома про заключення цього договору.

---

¹⁹¹ *Morning Chronicle*. 1840. № 22162. 5 December. P. 2.

¹⁹² *Ibid.* P. 2.

У свій час «Morning Chronicle» будувала стратегію захисту навколо того, що лорд Пальмерстон у першу чергу дбає про національні інтереси Британії. Автори підкреслювали позитивні риси їхньої країни, а також далекоглядність міністра зовнішніх справ. Вони акцентували увагу на тому, що ціль була зберегти незалежність та територіальну цілісність Османської імперії і не допустити її розчленування. У цьому контексті газета активно нагадувала своїм читачам, що володар Єгипту Мухаммед Алі не є незалежним правителем, а його сюзереном є султан Османської імперії. Також редактори пояснювали читачам, що Франція не могла не знати про заключення договору такого масштабу. Вагомою частиною у стратегії виправдання та захисту позиції було активне протиставлення інтересів та національних чеснот Британії та Франції. Активно доводили згубність взятої французьким урядом політики і одночасно з цим наголошували, що у майбутньому Британія та Франція знову будуть союзниками.

Висновки

Східна криза 1840 – 1841 років перебуває на периферії історичних досліджень, як і перша половина XIX століття, яка поступається популярністю своїй другій половині. Хоча за останні десятиріччя і вийшли роботи європейських дослідників, які намагаються заповнити, вивчити та переглянути усталені погляди на ці часи, досі залишаються цілі пласти без належної уваги.

Прикладом цього є преса, яка ще не використовувалась для висвітлення цих подій, перевагу надаються офіційним документам, листуванню та наказів. Протягом перших десятиліть XIX століття газети, особливо британські, пройшли вагомий шлях встановлення від розвитку. Від регіональних і тих, які висвітлювали нові методи роботи для працівників до невід'ємної частини політичної агітації для партій Великобританії. Віги змогли навчитись і вибудувати систему відносин між ними та газетами. Вони активно допомагали їм та надавали преференції у вигляді доступу до тих чи інших офіційних документів. Газети, у свою чергу, мали висвітлювати події у правильному світлі, а також допомагати відбиватись від нападів політичних опонентів. Яскравим прикладом цього може служити неофіційні відносини між тодішнім міністром зовнішніх справ Великобританії лордом Генрі Пальмерстоном та газетою «Morning Chronicle».

Зміни можна побачити у ті часи не лише у внутрішніх справах Великобританії. Зазнали їх і її зовнішня політика. На початку 1830 – х роках увага лорда Пальмерстона була зосереджена на подіях Західної Європи, як революції у Франції та Бельгії. Таким чином був обділений Близький Схід, де йшла війна між Османською імперією та Єгиптом, яка не була успішною для Високої Порти. Хоча деякі з європейських політиків, канцлер Австрійської імперії Клеменс фон Меттерніх, закликав Британію долучитись до врегулювання ситуації в регіоні, незважаючи на все це британський уряд залишався пасивним. Ситуація змінювалась вже у другій половині 1830 – х років. Стало зрозуміло, що правитель Єгипту починає становити все більшу загрозу для британських інтересів в регіоні і також підважує зв'язки метрополії з Індією. У той самий час

лорд Пальмерстон намагається не допустити, щоб Османська імперія остаточно увійшла у сферу впливу Російської імперії. Дані страхи підсилював Юнкяр-Іскелесійський договір 1833 року, який надав імперії особливе становище щодо використання протоків порівняно з іншими країнами. Тому було прийнято пошук союзників, як у самій Османській імперії, так творенню сприятливих зовнішньополітичних умов. Внутрішнім союзником став Мустафа Рашид, який був зацікавлений у відділенні від Російської імперії, та у модернізації своєї імперії. У зовнішній політиці вийшло об'єднати і знайти спільні інтереси чотирьом великим державам: Британії, Австрійській імперії, королівство Пруссії та Російській імперії. Вони погодились на те, що Єгипет становить загрозу для миру і балансу сил у Європі і на те, що Османська імперія має залишитись єдиною та незалежною, що знайшло відображення у підписаному ними Лондонському договорі від 15 липня 1840 року. Осторонь залишилась лише Франція, єдина велика держава, яка активно підтримувала Єгипет та його володаря Мухаммеда Алі.

Підписання цього договору викликало ряд непорозумінь і призвело до Східної кризи. Найгостріше зреагувала Франція, уряд та народ якої вирішили, що він направлений проти неї, а не для підтримки Османської імперії. Таке враження дуже сильно підтримувала і підживлювала французька преса. Її активно друкував «Morning Chronicle», даючи своїм читачам зрозуміти тези своїх колег. Одночасно із цим британська газета намагалась пояснювати та відкидати найбільш гострі випадки у бік Британії для читачів. Вона намагалась зменшити напругу, підкреслюючи, що договір направлений лише проти Єгипту і для збереження Османської імперії. Її редактори також активно пояснювали та відстоювали цю думку не лише у суперечках з французькою пресою, а також з газетами та діячами з Британії, які не підтримували взятий їхньою країною курс. Іншою визначною рисою став дуже активний захист та пояснення всім дій лорда Пальмерстона за що навіть газета отримувала критику з боку інших британських друкованих видань. Після кінця жовтня 1840 року зміст газети у висвітленні подій на Сході дещо змінився. Цьому послужило дві причини. Перша, змінився

уряд у Франції і новий був більш поступливий у питаннях Єгипту та вирішенню Сходу. Друге, Британія разом з Австрійською імперією та Османською імперією почали військову кампанію у Сирії, яка тривала успішно для них. Таким чином «Morning Chronicle» також почала висвітлювати і бойові дії в регіоні британських солдат та моряків. Також газета активно продовжувала відстоювати правильність політики лорда Пальмерстона, маючи основний аргумент у тому, що всі найбільш песимістичні розв'язки подій не виправдались, що дозволяло почуватись більш впевнено у цьому.

Список джерел та літератури

I. Джерела

Періодика:

1. *Morning Chronicle*. 1840. 1 July – 31 December.

II. Література

Монографії, збірки статей, брошури, тези конференцій:

1. Alan Palmer. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. New York: Fall River Press, 1992. 369 p.
2. Brendan Simms. *The Struggle for Mastery in Germany, 1779-1850*. New York: St. Martin's Press, 1998. 242 p.
3. David Brown. *Palmerston: a biography*. New Haven: Yale University Press, 2010. 573 p.
4. Frank Lorenz Müller. *Britain and the German Question: Perceptions of Nationalism and Political Reform, 1830–63*. London: Palgrave MacMillan, 2002. 268 p.
5. Glenn H. Snyder, Paul Diesin. *Conflict among nations bargaining decision making and system structure in international crises*. Princeton: Princeton University Press, 1977. 578 p.
6. H. A. C. Collingham, R. S. Alexander. *The July Monarchy: a political history of France, 1830-1848*. London; New York: Longman, 1988. 468 p.
7. James L. Richardson. *Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 426 p.
8. Jonathan P. Parry. *The Rise and Fall of Liberal Government in Victorian Britain*. New Haven: Yale University Press, 1993. 392 p.
9. Khaled Fahmy. *All the pasha's men Mehmed Ali his army and the making of modern Egypt*. Cairo: The American University in Cairo Press, 1997. 352 p.
10. Mesut Uyar, Edward J. Erickson *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*. Westport: Praeger, 2009. 412 p.
11. Miroslav Šedivý. *Crisis Among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question*. London: I.B.Tauris, 2017. 403 p.

12. Miroslav Šedivý. Metternich, the Great Powers and the Eastern Question. Pilsen: University of West Bohemia, 2013. 1033 p.
13. Mykola Kapitonenko. International Relations Theory. New York: Routledge, 2022. 195 p.
14. Paul W. Schroeder. The Transformation of European Politics, 1763-1848. Oxford: Clarendon Press, 1994. 920 p.
15. The Edinburgh History of the British and Irish Press, Volume 2 Expansion and Evolution, 1800–1900 / Edited by David Finkelstein. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020. 850 p.
16. Todd D. A Velvet Empire: French Informal Imperialism in the Nineteenth Century. Princeton: Princeton University Press, 2021. 350 p.
17. Virginia H. Aksan. Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged. New York: Routledge, 2013. 599 p.

Cmammi:

1. Evan Braden Montgomery. Breaking out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance, and the Problem of Uncertainty. *International Security*, Vol. 31, № 2, 2006. P 151 – 185.
2. Jean-François Figeac. La crise de 1839-1840: Question d'Orient ou question française. *Revue d'Histoire politique*. 2018. № 28. p. 171-191.
3. Jean-François Figeac. Pour en finir avec le despotisme. L'image de Méhémet-Ali dans l'opinion publique franco-britannique. *Revue historique*. 2020. № 694. p. 105-133.
4. Miroslav Šedivý. Metternich and the Anglo-Neapolitan Sulphur Crisis of 1840. *Journal of Modern Italian Studies*. 2009. № 1. P. 1 – 18.
5. Wasson E. A. The Whigs and the Press, 1800-50. *Parliamentary History*. Volume 25. Part 1, 2006. P. 68-87.

Довідкові (бібліографічні) видання, енциклопедії, словники

1. Dictionary of National Biography: Bicheno – Bottisham / edited by Leslie Stephen and Sidney Lee. London: SMITH, ELDER, & CO., 1886. Vol. 5. 465 p.

Подяки

- 1) Олені Федорович за допомогу та підтримку у всіх моїх ідеях та бажаннях;
- 2) Ігорю Пецюху за те, що завжди находив сили підтримувати мене та нашу сім'ю у будь-яких ситуацій;
- 3) Лідії Федорович за підтримку та вичитку моїх текстів;
- 4) Мар'яну Пецюху за ідеї та обговорення частину з яких вийшло втілити;
- 5) Тетяні Григор'євій (к. і. н., доц.) за допомогу в написанні цього тексту та збирання моїх думок у науковий текст;
- 6) Мирославу Шедеві (prof. PhD. Miroslav Šedivý, Ph.D.) за надання своїх робіт для написання цієї роботи, а також підтримку у виборі теми;
- 7) Франку Лоренцу Мюллеру (Prof. Frank Lorenz Müller) за допомогу у пошуку літератури, а також за підтримку у виборі теми;
- 8) Джонатану Боффу (Prof. Jonathan Boff) за підтримку у тому, що не британець може писати роботи по історії Великобританії;
- 9) Владиславу Пилипенку за допомогу у пошуку літератури і за ідеї для роздумів.